

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almenyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:
<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HANS ANDERSEN

LANDEVÆRNET
– et tilbageblik

LANDEVÆRNET
– et tilbageblik

HANS ANDERSEN

LANDEVÆRNET
– et tilbageblik

*med forord af
Troels Fink*

SØNDERJYSKE LEVNEDSLØB
Nr. 24
HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND
AABENRAA 1987

Udgivet med støtte af
Landeværnet

ISBN 87-7406-019-8
Winds Bogtrykkeri ApS, Haderslev

Forord

Da Hans Andersen, Landeværnets første formand fra 1927-63, i 1966 fyldte 80 år, besluttede en kreds af nationale foreninger at udgive nogle erindringsblade, som Hans Andersen havde skrevet med Landeværnet som det centrale emne. Bogen blev trykt som manuskript for at give forfatteren lejlighed til frit at udtale sig om emner, der dengang endnu kunne føles lidt ømtålelige, men som nu synes fjerne og helt overladt til historien. Bogen blev stillet til rådighed for Hans Andersen, der uddelte den til venner og bekendte.

I anledning af Landeværnets 60-års jubilæum udgives disse erindringsblade påny, men denne gang som en almindelig publikation til oplysning for alle interesserede.

Det har været ejendommeligt at genlæse fremstillingen. I de forløbne 20 år er synsvinklen på grænselandsproblemerne ændret, så man kan se, at Hans Andersen repræsenterede en epoke, der nu er gået til ende, og at en ny æra er begyndt.

Hans Andersen har skrevet ud fra den sum af erindringer, han havde samlet fra han som ung havde været med til at oprette Slogs Herreds Landbofore-

ning, hvad han havde oplevet under første verdenskrigs gru og genforeningstidens højspændte forventninger og til krisen i 1920'erne, da tyskerne igen åbnede jordkampen ved at oprette Kreditanstalt Vogelgesang, som med nationalpolitiske formål kom de kriseramte bønder til hjælp.

Denne tyske provokation fremkaldte en modreaktion, der fik sit mest markante udtryk i Landeværnet, i hvis ledelse Hans Andersen fik sin livsopgave.

Landeværnet var et led i den kæde af danske organisationer og institutioner, der siden midten af 1830'erne var blevet oprettet i kampen mellem dansk og tysk om en ordening af det gamle hertugdømme Slesvigs politiske forhold. 1830'erne og 1840'erne er blevet karakteriseret som den periode, »da Sønderjylland vågnede«, d.v.s. vågnede til dansk bevidsthed. Gang på gang blev den dansk-tyske konflikt fornyet under skiftende vilkår, og gang på gang fik den sønderjyske befolkning nye udfordringer at leve op til, først under oprøret og krigen 1848-50, så under krigen 1864, da tanken om Sønderjyllands deling slog igennem hos de danske, så under det voksende tyske tryk, der kulminerede med Køllerpolitikken ved århundredskiftet, så med genforeningstidens heftige indre kampe, og derpå krisen og endelig med nazismen og besættelsen 1940-45.

Hans Andersen så sit liv i denne sammenhæng og han mente at modsætningsforholdet ville tage nye former i fremtiden. Han mente, at der med det jordfaste og rodfaste tyske mindretal i blandt os var

risiko for, at den fredelige sameksistens kunne føre til en national højkonjunktur for det tyske på danskhedens bekostning, sådan som sameksistensen under den gamle helstat i det 18. århundrede var blevet det.

Han formulerede sin opfattelse således: »Vort historiske kendskab til dette og til vore erfaringer fra Tysklands genrejsning til ny magtstilling efter to verdenskrige må blive os en påmindelse om stadig at være årvågne og virksomme for at sikre vor kyst og vore diger mod det altid urolige folkehav i Syd«. Her kommer den typisk danske nordlesvigske betragtning til udtryk, forestillingen om danskheden i Sønderjylland som en hofde, hvorimod bølgerne fra syd bestandig slår, men som brydes og dæmpes, hvorved Danmark og danskheden værnes.

Den forestilling eksisterer næppe i dag. Bølgerne i folkehavet mod syd har lagt sig, og med alt forbehold for de forandringer, der kan komme, er der i skrivende stund ingen tegn på, at en storm skulle være under opsejling.

Derudover forekommer det tyske mindretals placering i fællesskabet at have forandret sig. Loyaliteten mod det danske samfund, der svigtede i naziperioden, er nu uomtvistelig, senest udtrykt ved dronning Margrethes besøg i Tinglev i sommeren 1986. Den danske form for demokratisk samfundsopfattelse er fuldt ud anerkendt, og det er en form som hjemmetyskerne gerne vil være med til at fastholde og udvikle sammen med os andre.

På den baggrund må man erkende, at Landeværnets

opgave og placering er en anden end den var i de stormfulde tider fra 1927-45. Landeværnet har ikke mere en speciel national funktion, men i høj grad en samfundsmæssig opgave. Det vil altid være vigtigt at hjælpe unge i gang med deres livsopgave, det vil altid være vigtigt at have et veludviklet og velfungerende landbrug i et område med de naturlige forudsætninger, som Sønderjylland nu en gang har. Her er opgaverne i høj grad under forvandlingens lov, ikke mindst på grund af det hurtigt vigende antal af landbrugsbedrifter.

Denne tendens var allerede mærkbar i Hans Andersens senere år. Han beretter i bogen om en rejse gennem det vårgønne Danmark i 1964: »Vi glædede os over vort skønne land, der grønnedes med sommeren. Jeg måtte sukke og sige lidt bittert: »Forstår vore unge, hvad det er, de går fra nu?« De forlader det, alt det som fædrene så trofast og nænsomt har dyrket og bygget.«

Her nytter hverken bitterhed eller vemod. Over hele verden er landbruget under forvandling, og der er ingen tvivl om, at væsentlige livsværdier er gået tabt med først landbrugets affolkning og dernæst tendensen til stadig større driftsenheder. Der er blot intet at gøre, Landeværnet må her tilpasse sig, og har da også gjort det. Den opgave der meldte sig i første omgang, at afbøde krisens virkninger over en bred front ligger langt tilbage, og den opgave der fulgte, at hjælpe unge i gang, hvad enten det var ved nyerhvervelse eller familieoverdragelser, er blevet én blandt flere opgaver,

simpelthen fordi antallet af overdragelser er dalet efterhånden som der blev færre ejendomme. Landeværnet måtte deltage i sammenlægninger og især ved jordkøb fra naboejendomme. Landeværnet har i en årrække medvirket, når der var brug for et vandingsanlæg, og der ydes hjælp til byggeri. Som en ny opgave melder sig nu foranstaltninger i forbindelse med miljøforbedringer.

Set fra et forretningsmæssigt synspunkt er Landeværnet et dårligt foretagende: der lånes penge ud til lav rente med stor risiko. Men renterne er gået godt ind, og da ingen skal have udbytte udbetalt, har kapitalen, også ved moderate tilskud udefra, kunnet stige pænt. Da Hans Andersen gik af som formand i 1963 var balancen 4.2 millioner kr., i 1985 var den 15 millioner kr. Det betyder dog blot, at Landeværnet er fulgt med i den almindelige prisstigning.

Det fremgår også af Hans Andersens erindringsblade, at han var bonde i gammeldags forstand. Ja, man kan godt sige, at hans horisont var stærkt begrænset. Han skriver til sidst i sin bog. »Den stærke folkelige og nationale grænsevagt, som vi havde i vor rodfaste bondestand og landbefolkning, kan ikke erstattes af en fagorganiseret arbejder- og funktionærbefolkning omkring kunstigt opflaskede industriforetagender. Den danske jord og havet omkring Danmark er det naturgivne grundlag for vort folks livs tilværelse; der har vi rod, derfra vor verden går.«

Det sidste er bonderomantik og det første er at drage et ganske urimeligt skel igennem befolkningen.

Det kunne se ud som om Hans Andersen aldrig havde forstået Grundtvigs ord:

»Til et folk de alle høre,
som sig regner selv dertil,
har for modersmålet øre,
har for fædrelandet ild«.

Det folkelige repræsenterer et fællesskab på tværs af alle erhverv, alle religiøse retninger og alle sociale placeringer. Det er en frivillig sammenslutning, der bygger på et nationalt-kulturelt fællesskab, det indebærer et socialt engagement, og hylder demokratiets spilleregler. Det er indbegrebet af det vi forstår ved den danske identitet, det har en historisk, en aktuel og en fremtidsorienteret dimension, det besvarer spørgsmålene, hvor kommer jeg fra, hvem er jeg, og hvordan skal vejen fortsætte for os alle.

Det spørgsmål må også Landeværnet for sit vedkommende finde svar på, og hvad fremtiden angår, skal det være mit ønske, at Landeværnets ledelse altid må forstå, at foreningen har en plads ikke alene i den økonomiske, men også i den folkelige sammenhæng.

Til sidst et par personlige bemærkninger. Siden 1948 har jeg været medlem af Landeværnets kontroludvalg. Det har været absolut byrdefrit, men det har givet mig lejlighed til at følge Landeværnets virksomhed på nært hold. Jeg har som 15-årig været til stede ved Landeværnets stiftende generalforsamling og erhvervede et medlemsbrev for 100 kr. Jeg har således været med gennem de samfulde 60 år, og jeg mindes

endnu den løftelse, der fulgte med Landeværnets oprettelse, følelsen af, at nu var der igen kampmod blandt de danske, og vilje til at klare problemerne. Vi er kommet ind i smulte vande nationalt set, men vi står over for store menneskelige tilpasningsproblemer i en verden med tekniske fremskridt og de dertil hørende risikomomenter, som nok kan mane til sammenhold. I det sammenhold har vi brug for alle. Her skal også Landeværnets lille skude finde sin plads.

Troels Fink

Den første forening Landeværnet, som vi tog navn efter, oprettedes den 21. oktober 1913 som et modtræk og værn mod den omfattende plan, der fra tysk side, også statens og lovgivningens, fulgtes for at fortrænge den danske landbostand fra jorden i Nordslesvig.

Det første Landeværn fik kun sin korte virketid til krigens udbrud den 1. august 1914. I denne korte tidsperiode havde tyskerne opnået gennem den såkaldte bindelov og gennem Höfebank i Kiel at sikre sig indflydelse og forkøbsret over 359 ejendomme i Nordslesvig med 10.726 ha, dog var heraf kun en lille procentdel i dansk eje. På vor side var der i løbet af $\frac{1}{2}$ år knyttet 402 tillidsmænd til Landeværnet, og de var bindeled med 84 nyoprettede sogneværn for 111 nordslesvigske sogne, hvor bindeloven havde gyldighed. Disse sogneværn omfattede 5032 enkeltmedlemmer i Landeværnet, bevidste og vågne danske mænd på vagt over for de tyske angreb på jord og ejendomme der fremkom.

I foråret 1914 var Landeværnets sekretær, grev

Schack, i Abild til et møde, hvor vi dannede et fælles sogneværn for Abild og Tønder landsogn. Vi var indstillede på at stå sammen også med kapital, hvis en ejendom kom i farezonen. Vi havde her, som overalt i Nordslesvig, en dygtig og virkelysten, nationalt vågen ungdom bag os.

I den truede firkant havde vi den 6. juli 1913 fået oprettet Slogs Herreds Landboforening, hvis 50-års jubilæum vi har fejret i 1963. Med denne ny landboforening var der skabt en mere levende forbindelse med det danske landboforeningsarbejde Nordslesvig over. Dermed var der igen ved at komme liv og tillid i den forsagte og forsømte danskhed i den truede firkant.

Vi havde hernede langt fra haft den samme udvandring af landbouddommen som i de mere danske egne, men forbindelsen med Danmark og besøget af unge på de danske højskoler havde kun været svag. Tilsyneladende var der efter stemmetallene at dømme sket en ængstende tilbagegang for danskheden på vor egn, men vi havde indtryk af, at den tilslutning, der var sket til tysk side, for mange endnu kun var lunken og forbeholden. Her i nabolaget kunne vi følge, hvorledes sønner fra hjem, vi regnede for tyske, når de kom i plads hos en ung, dygtig dansk landmand, f. eks. hos Kr. Linnet, Solvig, vendte hjem ivrige og interesserede for det vågne og virksomme liv, der rørte sig på dansk side. Blandt de mest ivrige i Slogs Herreds Ungdomsforening drøftedes, hvordan den henslum-

rende danskhed kunne vækkes til liveovre i Kær herred. Da jeg i 1919, ved hjemkomsten fra krigsfangenskab, i Århus blev spurgt af min vært, hvor meget jeg ville have med til Danmark, svarede jeg, at jeg ønskede at få det med, som vi før krigen gjorde os håb om at vinde tilbage for danskheden under tysk styre. – Da kendte jeg endnu ikke til den strid om grænselinjen, der allerede var blusset op hjemme, – også i Århus og andre steder.

Den 1. august 1914 holdt den ny Slogs Herreds Landboforening sin første markudflugt omkring Rørkær og Solvig. Da vi kom til Jejsing forsamlingshus til afslutning, kom bestyreren på postkontoret ud i døren og meddelte os, at mobiliseringsbefalingen var kommet. Stilfærdige og usikkert skønnende over, hvad den kommende tid ville bringe, skiltes vi for at møde det, der ville komme for hver især. For vel hver femte af os blev det en grav på de fremmede valpladser.

For os, der kom hjem efter krigen, var det tabet af de mange, tit af vore bedste, unge mænd under krigen og tabet af den kapital, vi andre skulle bruge til at begynde med på ny, der lagde deres skygger over den glæde og forventning, hvormed vi gerne ville møde den ventede genforening med Danmark. Efter genforeningen opløste vi Nordslesvigsk Kreditforening og Landeværnet fra 1913, vi frigav alle de bundne 359 rentegårde. Dette betragtede vi som afslutningen af den nationale jordkamp i Nord-slesvig. Dog sørgede vore sogneværnsmedlemmer

vist for, at de ejendomme, hvor ejeren rejste syd på, kom på de rette hænder. Omkring 1923 forekom der igen enkelte ejendomssalg til tyskere, som vi begyndte at lægge mærke til.

Slogs Herreds Landboforenings formand, Thomas Thomsen, Ravsted, solgte gården til tidligere domæneforpagter Koch fra Mandbjerg. Som landboforeningens sekretær måtte jeg være ordfører for den uvilje, dette havde vakt blandt medlemmerne, og formanden skyndte sig at rømme pladsen. Vor ny formand blev Hans Linnet, der før krigen var forpagter på Rosinfelt; han var broder til vor første, udmærkede formand Kristian Linnet på Solvig.

Hans Linnet fik ligesom jeg siden hver vort hverv at varetage i den danske indsats mod krisen og mod Vogelgesang fra 1927. Han som bestyrelsesmedlem i Sønderjydsk Hypotheklaanefond. Som ledende i landboforeningens virksomhed og dens samarbejde udadtil på dette område gav det et ret indgående kendskab til, hvorledes forholdene udviklede sig, særlig for landmændene på vor egn.

Der begyndtes med tillid, godt humør og god vilje til at genoprette og fortsætte det arbejde og den bedrift, vi havde været så godt i gang med, som vi da selv syntes, før krigens ulykke kom. Men pengene, vi havde, var væk, og de ny, der manglede til så mange ting, var knappe og dyre. Det kneb for mange at forstå og affinde sig med begrebet kurstab på kreditforeningslånene. De ret store konjunktursving, der for dansk økonomi efter 1920 kul-

Klaus Fuchs

Efter maleri af S. V. Pedersen på »Folkehjem»

minerede med prisfaldet efter kronens pariføring i 1925, skabte megen skuffelse og desværre også mistillid blandt landmændene. Alt for hurtigt, alt for tidligt skabtes der igen vilkår for tyskerne til at starte en ny kamp om jorden og om Nordslesvig.

Som sekretær i landboforeningen kom jeg til at føre foreningens protokol fra starten og gennem de første år efter genforeningen. Der vil heri endnu findes udtryk for, hvorledes de skiftende forhold og begivenheder har berørt samarbejdet i landboforeningen og mellem naboforeningerne i disse år. I jubilæumsskriftet ved Slogs Herreds Landboforenings 25 år i 1938 har vi sammendraget en oversigt over de tilbagelagte 25 år, der kan være godt egnet til sammenstilling af et historisk helhedsbillede af udviklingen i Nordslesvig efter genforeningen.

Som afstemningstiden, efterhånden som den trak længe ud, skæmmedes stærkt af den indbyrdes meningsstrid om grænsen, således fortsatte disse brydninger, personlige og uforsonligt stejle, i årene derefter. Den dyrlægeuddannede, senere folketingsmand og amtsforvalter C. O. Pedersen trængte sig frem til en førende stilling for Flensborg-folkene; han fremkaldte skarp strid om bladet »Dannevirke« og her i Tønder opstillingskreds om Venstres kandidatopstilling til folketingsvalget i 1924. Sammen med Jepsen Christensen og en række andre, der havde en mere selvstændig stilling over for grænse-spørgsmålet, var jeg med til at rejse en skarp mod-

stand mod den af C. O. Pedersen og Niels Skrumsager rejste agitation for at samle de vestslesvigske Venstre-vælgere om Flensborg-standpunktet, repræsenteret af C. O. Pedersen. Den strid, der opstod herude, blev en overgang ret bitter og vakte noget røre, men i sin virkning var den negativ, dog fæstnede den Jepsen Christensens stilling som egnens repræsentant i den danske rigsdag.

Han var ved at svække denne stilling, da han i 1925 gik så uforbeholdent ind for kronens parikurs, hvad jeg havde vendt mig imod ved Venstres delegeretmøde i Århus. Da man søgte at rejse en stemning imod Jepsen Christensen på denne baggrund, fra C. O. Pedersen-gruppens side, påviste og afviste jeg dette ved en avispolemik med Niels Skrumsager i 1926. Det var lige, før jeg blev alvorligt ramt i hovedet ved et vådeskud af min udmærkede karl Holger Granstrøm og måtte tre uger på sygehuset i Tønder. – Ved kongens fødselsdag i Abild den 26. september, som jeg ellers plejede at lede, var min stedfortræder lige ved at forme en mindetale for mig, fortalte min kone mig dagen efter ved sygehusbesøget.

Under sygehusopholdet kom min gamle ven Jes Jacobsen fra Lendemark Mølle, der nu var sygehusforvalter, med aviserne hver formiddag. Og det blev, efterhånden som kræfterne vendte tilbage, ikke let at føle sig sat uden for hele det røre, som prægede avisernes spalter og overskrifter.

Der meldtes om arrestation af tre-fire unge reser-

veløjtninger, der var ved at forberede afskaffelse af det parlamentariske styre i Danmark gennem et militærkup. Det næste var en ny bevægelse, der ville indføre et Bondens Selvstyre, der skulle genoprette de forkvalede økonomiske forhold i landbruget, i hvert fald i Nordslesvig. Avisernes referater fra Cornelius Petersens møder tydede på, at han fandt stor tilslutning ude i befolkningen. Misstemningen, som følgerne og vanskelighederne efter kronens pariføring skabte, bredte sig vidt ud i næsten alle befolkningskredse, udenfor de fastlønnedes, der havde den øjeblikkelige fordel af varernes prisfald. Landbo- og husmandsforeningerne indkaldte til møder for at vedtage resolutioner til pressen og henvendelser og forslag til regering og rigsdag.

Slogs Herreds Landboforenings jubilæumsskrift beretter om møder, der blev afholdt i Tønder mellem de fire vestslesvigske landboforeninger og Nørre Rangstrup Herreds Landboforenings bestyrelser. Den 26. oktober var der også tilkaldt til et møde i landboforeningerne med godsejer Madsen Mygdal, folketingsmand Niels Frederiksen, Fælleslandboforeningens formand P. Refshauge, konsulent Hansen, Jørgen Petersen, Halk, og amtsassessor Steemann. Dette møde affødte et nyt møde i Fælleslandboforeningens bestyrelse den 30. oktober 1926 på Folkehjem.

Dette møde kunne jeg igen deltage i. Som mit indtryk herfra husker jeg, at det forekom mig, at

amtsassessor Stemann sad med et lidt sarkastisk smil og hørte på alle vore klager og ideer, mens amtmand Thomsen sad sur og ærgerlig og vrissede ad de forvirrede forslag, som de mest snakkelystne littede deres bekymringer med. Der vedtoges en henvendelse til regering og rigsdag, og herom er det ikke mig, der har skrevet i jubilæumsskriftet. Dette var indledningen til oprettelsen af Sønderjyds Hypotheklaanefond, der allerede fandt sted den 28. februar 1928. Det hedder videre i jubilæumsskriftet: »I 1927 var høstudbyttet godt, hvilket sammen med de lysere udsigter for ordningen af låneforholdene gennem Landeværnet og Sønderjyds Hypotheklaanefond satte nyt mod i folk, og medlemstallet begynder igen at gå opad i landboforeningen«.

Om landbo- og husmandsforeningernes møde den 30. oktober skrev Cornelius Petersen i »Folkets Selvstyre«: »Bengnaverne har fået en god idé, den er blot ikke ny«. Denne tone svarer endnu til den, der prægede selvstyrebevægelsens møde den 11. oktober i Åbenrå. Herom skrev »Folkets Selvstyre«: »Trods orkan og piskende regn, trods svigtende skibs- og togforhold vandt vor bevægelse den afgørende sejr. Mens H. P. Hanssen holdt møde på Fyn, demonstrerede slesvigske bønder foran »Hejmdal«s vinduer. Der blev enstemmigt vedtaget en resolution, der af forretningsudvalget skulle forelægges regering og rigsdag. Forretningsudvalget var Cornelius Petersen, Th. M. Kylling, Iver Møller,

Hans Hansen, Mommark, Chr. M. Damkjær, sagfører Nielsen, Kolding«. Hele denne sejrssikre tone, den store tilstrømning til møderne og den almindelige misstemning over de vanskelige forhold, som man sporede rundt omkring blandt folk, skabte selv i de mere besindiges kredse en del utryghed ved den stemning, der var ved at udvikle sig op imod det forestående folketingsvalg den 2. december 1926. Dertil kom, at tyskerne lagde deres valgagitation nær op ad selvstyrebevægelsens og ydermere kunne henvise til, at der med oprettelsen af Kreditanstalt Vogelgesang var gjort en reel indsats for at hjælpe mod de vanskeligheder, som det danske styre havde ført Nordslesvig ind i. Vi ved nu, at den ret virksomme hjemmetysker H. B. Jepsen på den tid skrev til folketingsmand, pastor Schmidt: »at den nordslesvigske befolkning, om tysk eller dansksindet, nu ville erkende, at det var skæbnesvangert, at Nordslesvig var gået helt op i Danmark, og han regnede med, at de danske førere på grund af selvstyrebevægelsen ville virke for, at Nordslesvig fik en økonomisk særstilling. Man ville gå så vidt, at man ville kræve et selvstændigt Slesvig med egen mønt, med særforvaltning og egen administration«. Pastor Schmidt betonedede dog senere ved et fortroligt møde i Haderslev, ganske vist *efter* valgresultatet den 2. december, »at den tyske folkegruppe ikke kunne optræde arm i arm med C. P., men en vis føling var nyttig«. Dette oplyser red. Kai Edv. Larsen i en artikel i Grænsevagtens maj-

hæfte 1963 med titlen »Da Nordslesvig var en politisk heksekedel«.

Valgresultatet den 2. december, der kun gav Cornelius Petersen 2117 stemmer, godt 3 pct. af det samlede stemmetal, standsede selvstyrebevægelsen i sin indbildte sejrsmarch, men Slesvigsk Parti tog gevinsten hjem af sin agitation og taktik, med en fremgang på 2707 stemmer.

Folketingsvalget medførte, at ministeriet Stau-ning afløstes af ministeriet Madsen-Mygdal. Den ny statsminister, der også var min gamle forstander fra Dalum Landbrugsskole, var valgt som Venstre-kandidat, blandt andet i Tønder-kredsen. Dette gjorde det i hvert fald lettere at komme til statsministeren med vore mange resolutioner og andragender hernede fra, det gjorde det også lettere for vore politiske repræsentanter at drøfte problemerne med regeringen.

Den 22. december skriver »Sønderjyllands Socialdemokrat« lidt skadefro om, hvordan den ny statsminister hjemsesøges af deputationer hernede fra. »I lørdags (18. december) mødte redaktør Grau, amtmand Lundbye, Niels Skrumsager og P. K. Petersen, Hoptrup, hos statsministeren. Uden for døren stod endnu fire andre deputationer, P. J. Refshauge for Fælleslandboforeningen, direktører fra Sønderjyllands Kreditforening, repræsentanter for ejere af markhypoteker o. m. fl.« »Den første deputation ønsker statsgaranti for 40–50 millioner parilån til afløsning af dyre prioriteter . . .«

Det tyske valgresultat og Vogelgesangs virksomhed gjorde det klart for de ledende danske kredse og personligheder både i grænselandet og København, at der nu skulle en kraftig dansk indsats til, både imod selve den økonomiske krise, men også mod den tilsyneladende resultatrige tyske udnyttelse af krisestemningen politisk. Et udpluk af Kieler Zeitungs kommentar til valgresultatet i Nordslesvig viser, med hvilken indstilling offentligheden i Slesvig-Holsten fulgte krisen i Nordslesvig. »Vi ser det i Øvreschlesien som i Nordslesvig – det går fremad for tyskheden, og hvis danskerne hidtil ikke har villet tro det, dagen igår har vist dem det: tysk morgengry over Nordslesvig.«

Der er ingen tvivl om, at H. P. Hanssen var temmelig klar over, at man i bestemmende tyske kredse havde øje for de chancer, som krisestemningen i Nordslesvig skabte for et stærkere tysk politisk fremstød i Nordslesvig. Hans Jepsen Christensen og Martin Hammerich stod i nær kontakt med H. P. Hanssen, hvilket i nogen grad også gjaldt for amtmændene Refslund Thomsen og grev Schack. At Callø og med ham kredsen om Sønderjyllands Kreditforenings bestyrelse var indstillet på samme linje, kan anses for ganske givet.

Når Sønderjyllands Kreditforening og P. J. Refshauge for Fælleslandboforeningen samtidig var mødt for at forhandle med statsministeren den 18. december, er det ganske sikkert, at deres ønsker ikke har været modstridende. Kreditforeningens ønsker

og forslag fremgår af en redegørelse fra et repræsentantskabsmøde den 16. december: Der stilles forslag om en 5 pct. statsgaranteret udlånskapital gennem en ny hypotekforening med statsgaranti. Der foreslås nedsat et udvalg i hver retskreds til vejledning ved gældsordninger. Hvor et udvalg skønner, at en ejer kan klare sig efter gældssanering, må en ordning ikke strande på, at der mangler et mindre beløb i den sidste ende. Dette bør blive lånekassens opgave. De foreslåede udvalg i retskredsene må tillige have til opgave at medvirke ved akkorder. Til disse forslag bemærker Kreditforeningen: »De således fremsatte forslag til sanering af de økonomiske forhold i vor af krisen hårdt ramte landsdel vedrører ikke alene den del af realkreditte, som er Kreditforeningens opgave«. »Når man har ment at burde udtale sig også om dette spørgsmål, skyldes det dels, at Kreditforeningen ved talrige henvendelser og angreb er inddraget i diskussionen, dels ønsket om inden for grænserne af det mulige og forsvarlige at anvise veje og midler til imødegåelse af krisens virkninger«.

Det står sandsynligvis i sammenhæng med deputationernes sammentræf til forhandlinger med statsministeren den 18. december, at der blev indkaldt til et møde i Tinglev til den 28. december 1926. De, der indbød til mødet og ledede det, var medlemmerne af den første deputation hos statsministeren den 18. december, Anders Grau, amtmand Lundbye, Niels Skrumsager og P. K. Petersen.

I mødet deltog repræsentanter for Fælleslandboforeningen, husmandsforeningerne, Hypothekbanken og Laaneforeningen, der stod for planen om parilånet på 40–50 millioner, de unge landmænds sammenslutning og Sønderjyllands Kreditforening. Mødet førte ikke til enighed, hedder det i referatet, men der vil i begyndelsen af det nye år blive afholdt et møde med statsminister Madsen-Mygdal og finansminister Neergaard og repræsentanter for de sammenslutninger, der indbød til mødet i Tinglev. Sydjydske Landmænds Hypothekbank og Laaneforeningen for Sønderborg Amt repræsenteres af P. K. Petersen, Hoptrup Hovgård, Peter Hejssel, Kassøgaard, og Niels Skrumsager, endvidere amtmand Lundbye og redaktør Andreas Grau. Hvorvidt denne forhandling med ministrene kom i stand, kan jeg ikke huske eller bagefter fastslå, men jeg var efter deltagelse i Tinglev-mødet klar over, at parilånsbevægelsen var for løst underbygget til at finde forståelse og støtte i regeringskredse og hos politikerne.

Da vi mødtes i en indbudt kreds på Schackenberg den 7. januar 1927, antydede Jepsen Christensen allerede, at de fra Kreditforeningens repræsentantskabsmøde den 16. december meddelte forslag var under velvillig overvejelse hos stats- og finansministeren. Det er mit indtryk, at i hvert fald disse to ministre på et tidligt tidspunkt var kendt med tanken om oprettelsen af en dansk privat organi-

sation som direkte modtræk mod Kreditanstalt Vogelgesang.

H. P. Hanssen var medlem af folketinget fra 1924–26, men det var det almindelige indtryk, at han havde vanskelighed ved at tilpasse sig miljøet på rigsdagen; det var jo en helt anden type af politikere, han færdedes iblandt der, end dem han havde mødt i Berlin som landdags- og rigsdagsmænd. C. O. Pedersen har han næppe haft nærværdigt samarbejde med, og Holger Andersen, der var valgt som konservativ, var på den tid vel endnu hildet i sit standpunkt imod H. P. Hanssen fra grænsestriden. Nis Nissen var placeret i den radikale gruppe og derved noget på afstand. For mig at se var der efterhånden opstået et nært samarbejde mellem H. P. Hanssen og Hans Jepsen Christensen, hvad formandsposterne i Sprogforeningen og Skoleforeningen yderligere tilskyndede til. Alt tydede på, at Hans Jepsen Christensen som landstingsmand blev den, som den ny Venstre-regering efter 1926 rådførte sig med ved overvejelse af, hvad der kunne gennemføres over for tilspidsningen af stillingen i Nordslesvig; jeg tror også, at dette havde H. P. Hanssens fulde forståelse og tillid. Dette sidste gjaldt næppe i samme grad den snævrere inderkreds af Åbenrå-gruppen. Til denne kreds hørte ikke Martin Hammerich og grev Schack, der begge vedblev at stå H. P. Hanssen nær fra tidligere samarbejde. Når jeg siden er blevet spurgt, hvem der kom med initiativet til Landeværnets oprettelse, har

jeg straks afvist, at det var mig, og sagt, at jeg anså H. P. Hanssen, Hans Jepsen Christensen og Martin Hammerich med grev Schack som den fjerde som igangsætterne.

At den fine og følsomme grev Schack, sekretæren i det første Landeværn og danskhedens ordfører ved genforeningsstævnet på Dybbøl i 1920, tog sig det rådende tilbageslag for danskheden nu meget nær, vidste vi fra hans nærmeste venner.

Danskhedens stilling i Sønderjylland blev Martin Hammerichs hjertesag helt fra de unge år. Jeg husker ham som 19-årig student, da vi, 70 unge mænd hernede fra, i 1903 var indbudt af foreningen »To Løver« til et besøg i København. Dette blev et tilknytningspunkt mellem os, da han efter genforeningen kom herned som dommerfuldmægtig i Løgumkloster, en stilling han modtog for at være med i genforeningsarbejdet i det genvundne land. Gennem sin bedstemor, der var fra Adolph-familien i Nolde, bevarede Hammerich en særlig interesse, næsten ansvarsfølelse, for udviklingen i Slogs herred. Denne interesse kunne vi helt dele, og han overdrog flere gange mig at være leder for fællesture herfra til andre egne i landet, som han fik tilrettelagt. I 1924 var vi i Vejstrup på Fyn, 1925 på Stevns og Roskilde-egnen, 1929 gæstede vi Ringkøbing-egnen og modtog året efter genbesøg af Ringkøbing-egnens landboforening. Der kan være grund til at mene, at disse gensidige besøg, og det kendskab til folk og forhold i det gamle land, de skabte, har deres del i,

at krisebevægelserne kun mødte forbeholden tilslutning blandt vor egne danske befolkning.

Da Martin Hammerichs stærke optagethed af at styrke danskhedens stilling i det nationalt blandede grænseområde foruden af hans egen, næsten medfødte interesse, også kan være noget bestemt af hans tilknytning til udenrigsministeriet fra 1921–23, forklarer dette yderligere, at han fik den ret afgørende indflydelse ved Landeværnets start. Nogen sammenhæng dermed var der muligvis også, at grev Schack, da vi skiltes efter Landeværnets stiftende generalforsamling, bad mig om at tage Martin Hammerich med på råd ved formandshvervet. Dette havde jeg tit gavn og glæde af at følge, helt til Hammerichs død i 1940.

Men ved indgangen til det nye år 1927 havde jeg følelsen af, at vi stod over for forvirrede og vanskelige forhold med betydelig uro og en nedslående indre splittelse i de danske rækker.

I begyndelsen af januar 1927 havde Peter Gad et forslag fremme i aviserne om at sælge overflødige jordarealer fra gårdene for at bringe gælden ned; tanken mødte en del tilslutning. Martin Hammerich, der var blevet sekretær i jordfordelingsudvalget efter jordfordelingsloven af 1924, fastholdt siden tanken om oprettelse af ny jordfordelingsjendomme ved udflytning og udstykning fra bestående brug. Men nogen gennemgribende ordning af gældskrisen kunne der ikke nås ad den vej.

Da der så kom en personlig indbydelse til et fortroligt møde på Schackenborg til den 7. januar, ventede jeg ikke, at der ville komme stort mere ud af dette, end hvad vi hidtil havde set ved de mange møder. Indbydelsen til mødet på Schackenborg må være sendt fra Sprogforeningen og H. P. Hanssen. Et referat fra Schackenborg-mødet, der er dateret 8. januar 1927, indledes med en omtale af et møde i Sprogforeningens bestyrelse og tilsynsråd den 18. december 1926, hvor H. P. Hanssen efter opfordring af J. H. Schmidt og M. Refslund Poulsen lovede at indkalde til et møde om en modaktion imod tyskernes angreb med Vogelgesang. Der tilføjes så i denne indledning, at H. Jepsen Christensen kort efter jul kom til Åbenrå for at tale med H. P. Hanssen om det påtænkte møde, som de blev enige om at holde på Schackenborg den 7. januar 1927 efter rådslagning med grev Schack.

Det vedtoges at indbyde følgende: Fra Tønder amt: Grev Schack, Jepsen Christensen, Peter Gad, Jørgen Tinglef, Hans Andersen, Karl Posselt og Martin Hammerich. Fra Haderslev amt: P. J. Refshauge, J. H. Schmidt, Kloppenborg-Skrumsager,

Mads Gram, Refslund Poulsen, Jørgen Petersen, Halk, og P. Fuglsang, Maugstrup. Fra Åbenrå amt: Kr. Refslund Thomsen, H. P. Hanssen og Chr. Petersen, Palæet. Fra Sønderborg amt: Nis Nissen, Viby, Chr. Hollensen, Iller, og Chr. Christensen, Elsmark. Grev Schack åbnede forhandlingen og ledede mødet.

Hans Jepsen Christensen indledte. »Stillingen var«, fremhævede han, »ved det Vogelgesang'ske angreb imod jorden i de sydligste egne ned mod grænsen blevet så alvorlig, at det ikke længere kunne forsvares, at vi forholdt os passive heroverfor. Vi savnede et organ, der kunne lede kampen, der nu var blevet nødvendig imod det tyske angreb på jorden«. Han havde talt med statsministeren og finansministeren om sagen i tilslutning til forhandlingerne om kreditforholdenes ordning, og de havde begge ment, at et sådant organ var nødvendig, og at der måtte gøres en indsats af den art fra sønderjysk side, før man kunne træde hjælpende til med statsmidler. Han ville derfor foreslå oprettelsen af et selskab eller en forening, som udrustet med kapital kunne tage dette arbejde op, og ville selv tegne sig for 1000 kr. til formålets fremme.

H. P. Hanssen ridsede stillingen ved vor sydgrænse op; den viste, at der måtte handles og handles hurtigt. Fra tysk side føres en målbevidst kamp for generobringen af Tiedje-linien, og han kunne derfor give Jepsen Christensen sin fulde tilslutning.

P. J. Gad fremførte tanken om opkøb, hhv. frasalg af jord med et skriftligt udformet forslag.

J. H. Schmidt støttede Jepsen Christensen og H. P. Hanssens forslag. – Kr. Refslund Thomsen redegjorde for omfanget af de Vogelgesang'ske udlån og påviste, at der var sket en ændring i udlåns-taktikken, idet Vogelgesang var ved at gå over til at afvente forestående tvangsauktion, før han trådte til med pengeindsats.

Martin Hammerich gjorde rede for sine erfaringer fra jordfordelingsudvalget. Der havde været tilbud også fra fremtrædende hjemmetyske storbønder om at sælge jord, endnu i sidste uge havde Thies Steenholdt i Ravsted henvendt sig til Hammerich om salg af et stort jordareal (købet kom også i stand senere). Den institution, der tænkes på, må opretholde forbindelser til alle sider, udstykningsforeningerne, Jordlovsudvalget, jordfordelingskommissionen, jordfonden o. s. v. Samarbejdet med Jordlovsudvalget er alt for besværligt. Det må lattes. Vejspørgsmålet lægger store hindringer i vejen for udstykningen i de egne, der her er tale om. Et mangesidigt arbejde er nødvendigt, men dette arbejde må øves i stor stilhed.

Kloppenborg-Skrumsager: »Jeg sympatiserer meget med P. Gads forslag. Vi har jo jordfonden, hvis midler må kunne anvendes. Jeg foreslår, at vi giver det organ, vi skulle bruge, form af en udstykningsforening.«

Mads Gram opfordrer til samarbejde mellem de

to konkurrerende udstykningsforeninger og deres formænd, Jørgen Tinglef og Jørgen Petersen, Halk. Efter hans mening vil en institution som den forelåede kunne gøre god gavn.

Jørgen Tinglef er meget nedslået over de forhold, der er opstået. »Der tales ganske åbent i telefonen om, at man nu snart kommer tilbage til Tyskland. Det er overordentlig trist at opleve en sådan tid. Hvis vi kunne have forudset dette, måtte vi hellere have fået Tiedje-linjen«.

Refshauge kritiserer udstykningen af Ellehus og nævner, at Niels Frederiksen har afgivet et helt uantageligt tilbud på Trøjborg til udstykning.

Hans Andersen: »Afstemningen i 1920 giver ikke det rigtige billede af den nationale stilling i Slogs herred. Vi står over for et stærkt tilbagefald, så vi må råbe »vagt i gevær«. Folk må have indtryk af, at der nu sker noget fra dansk side. Det vil give os ny styrke, hvis der skabes en institution, som vi kan henvise folk til om bistand med råd og dåd.«

Refslund Poulsen: »I dag gælder det om at få oprettet en centralinstitution, som skaffer sig overblik over stillingen og handler på grundlag heraf«.

Jefsen Christensen: »Jeg har talt med Madsen-Mygdal og Neergaard om, at alle de nu bestående faktorer bør bruges, men at der må skaffes mulighed for, at der kan gribes hurtigt ind, særlig hvor det bliver nødvendigt i de truede egne. Der kan foreligge forhold, hvor forsigtighed ikke er det første krav.«

*Direktør
Valdemar Beyer,
Tinglev*

*Gårdejer
Aage Schmidt,
Fårkrog,
Landeværnets
mangeårige sekretær*

*Til venstre:
Amtsfuldmægtig
M. Jensen, Tønder*

*For neden til venstre:
Hans Andersen,
foto fra 1930'erne*

*For neden til højre:
Martin Hammerich*

H. P. Hanssen: »Vi bør ikke gå fra hinanden i dag, før vi har vedtaget oprettelsen af et selskab, som skal løse de foreliggende opgaver. Selv om det er ønskeligt, at der rejses så megen kapital som muligt henede, så må vi dog nu, da vi hører til Danmark, også søge at drage kapital hened fra det øvrige land. Jeg foreslår, at vi vedtager oprettelsen af et selskab og nedsætter et udvalg på 3, 5 eller 7 medlemmer til at udarbejde vedtægter og forbereder den egentlige stiftende generalforsamling, som skal finde sted i nær fremtid.«

Grev Schack: »Jeg går ud fra, at Landeværnet sover videre.«

Martin Hammerich: »Det konkrete, som vi skal opnå, ligger i den retning, som Hans Andersen lige har påpeget. Jordfordelingskommissionen må holde det politiske i baggrunden for at bevare den tillid, vi har også i hjemmetyske kredse. Det selskab, der skal dannes, skal derimod være en politisk forening og kan ikke været andet; den skal stå i forbindelse med og virke gennem de andre organisationer. Jeg holder det for helt nødvendigt, at den oprettes.«

Refslund Poulsen: »Jeg vil indtrængende henstille til Kloppenborg-Skrumsager, som er den eneste, der her i forsamlingen har stillet sig afvisende over for et nyt institut, om han ikke nu efter at have hørt alt, hvad der er blevet sagt til anbefaling af det, kan opgive sit særstandpunkt og gå med til oprettelsen.«

Jefsen Christensen: »De organisationer, der virker hernede er organisationer for danske statsborgere. Det nye institut skulle være en nationalpolitisk organisation. Hvad finansieringen angår, har jeg forud drøftet dette med stats- og finansministeren«.

Kloppenborg-Skrumsager: »Forhandlingerne har bragt meget, som har uddybet min forståelse af spørgsmålet. Der er enighed om, at den nye institution skal undgå at have et udfordrende navn. Dette ville jeg bl. a. undgå ved at lægge opgaven ind under udstykningsforeningerne. Men forhandlingen har vist, at der foreligger opgaver, som ligger uden for udstykningsforeningernes område, og jeg kan under disse forhold gå med til oprettelsen af en særlig forening.«

Jefsen Christensen: »Jeg er Kloppenborg meget taknemlig for denne udtalelse. Før vi skrider til den endelige oprettelse, holder jeg det for rigtigt at forhandle med regeringen om at få de penge, som Sønderjydske Laanekasse har fået tilbagebetalt, og som udgør 6-700.000 kr., stillet til rådighed for den nye institution, og jeg vil foreslå, at forsamlingen bemyndiger Kloppenborg-Skrumsager og mig til i fællesskab at føre disse forhandlinger, så snart vi kommer til København«. Derefter vedtoges det enstemmigt at oprette et selskab, som skulle søge at løse de under forhandlingen påviste opgaver, og der valgtes et udvalg på 7 medlemmer til at forberede den stiftende generalforsamling; det blev Martin

Hammerich, M. Refslund Poulsen, Hans Andersen, Karl Posselt, P. Fuglsang, Nis Nissen og H. P. Hanssen. Udvalget bemyndigedes til at indbyde andre end de tilstedeværende til generalforsamlingen under det synspunkt at samle såvidt muligt alle danske om det nye foretagende. Udvalget samledes derefter straks og valgte H. P. Hanssen til formand. Efter hans forslag blev Hammerich opfordret til at udarbejde et udkast til vedtægter. Udvalgets næste møde, hvor udkastet skulle foreligge til forhandling, fastsattes til onsdag den 19. januar kl. 12.

Dette sammentrængte uddrag af referatet fra Schackenborg-mødet skulle gengive det væsentligste af tonen og stemningen ved sammenkomsten. Flensborg-gruppen var egentlig kun repræsenteret ved Kloppenborg-Skrumsager, Karl Posselt, P. Gad, Jørg. Tinglef og måske mig, der vist blev regnet for at have et positivt mellemstandpunkt i grænsestriden. P. Fuglsang var konservativ, men ingenlunde modstander af Åbenrå-gruppen og H. P. Hanssen. Kloppenborg-Skrumsagers tilslutning til planen var forudsætningen for, at der blev indbudt ligeligt fra de to grupper i grænsestridsspørgsmålet til den stiftende generalforsamling, hvor der skabtes en reel og gennemgribende samling om den opgave, forholdene stillede os overfor.

Det nedsatte udvalg fra Schackenborg-mødet holdt derefter møde den 19. januar, hvor Hammerichs udkast til vedtægter blev gennemgået. Men det var særlig navnet på den ny forening, der blev

nogen drøftelse om. Man var særlig forsigtig over for det kampbetonede og standsede ved noget i retning af hjælpeforening, som jeg tillod mig at finde for tomt og beskedent og nævnte Værneforeningen, hvilket Refslund Poulsen fandt, der var mere smeld i.

Dernæst gennemgik vi en liste over dem, der skulle indbydes til den stiftende generalforsamling, der fastsattes til den 24. januar om eftermiddagen. Samme dags formiddag skulle udvalget endnu samles, og i mellemtiden skulle forslaget om den i vedtægterne fastsatte 15 mands bestyrelse drøftes med andre interesserede. Jepsen Christensen henvendte sig til mig om at påtage mig formandshvervet, hvilket han så ville foreslå H. P. Hanssen og hans mest fortrolige. I hvert fald Jepsen Christensen og Hammerich holdt stærkt på, at den truede firkant skulle være repræsenteret i bestyrelsen, og her gav sekretærstillingen i Slogs Herreds Landboforening mig jo visse forudsætninger. At Hans Jepsen Christensen skulle have næstformandshvervet, har sandsynligvis været godkendt og ønsket fra regeringens side, også for den garanti, der udadtil lå i Jepsen Christensens mere kendte navn og indflydelse. Vurderingsformand Hans Andersen fra Karpedam i Åbenrå blev foreslået fra Åbenråkredsen som sekretær. Der blev lagt vægt på, at mænd, der havde været mere fremtrædende i striden mellem Flensborg- og Åbenrå-grupperne, ikke

måtte komme med i den ny bestyrelse af hensyn til den samling, der tilstræbtes om den ny forening.

Det forslag, vi var enige om at forelægge, var 5 fra Tønder amt: Hans Andersen, Hans Jepsen Christensen, Nis Petersen, Rørkær, Anton Hansen, Gallehus (husmand) og Søren Beier, Korup (Ravsted sogn); 4 fra Åbenrå amt: Carsten Gregersen, Frøslev, Hans Andersen, Åbenrå, Johan Nissen, Tingbjerggård, og Andreas Mathiesen, Svejrup (husmand); 3 fra Sønderborg amt: Tøge Tychsen, Krammark, Claus Clausen, Havnbjerg, og Chr. Becker, Asserballe (husmand), og 3 fra Haderslev amt: P. Fuglsang, Maugstrup, Aage Schmidt, Fårkrog, og Jørgen Petersen, Halk (husmand).

Generalforsamlingen skulle begynde kl. 2. Jeg husker, at jeg var betænkelig ved, om H. P. Hanssen kunne omstille sig fra det lige afsluttede møde i udvalget, hvor vi var inde i mange af de problemer, der ville opstå, og så samle op og lede den store, indbudte forsamling, hvor vi havde tilstræbt at samle, såvidt gørligt, alle de særlige interessegrupper, der havde dannet sig i landsdelen siden genforeningen. Der var dog ikke indbudt nogen særlig repræsentant for selvstyrebevægelsen. De indbudte var vist nok alle mødt, og der var straks lydhør opmærksomhed for H. P. Hanssens redegørelse for stillingen, og hvad denne stillede os over for af nødvendig handling – straks. Hans tale var i hovedsagen samlet om de samme synspunkter, som han fremførte ved Schackenborg-mødet, også om de tyske grænserevisionsbestræbelser. Vedtægtsforslaget vedtoges paragrafvis, men forslaget om navnet Værneforeningen, der var udtryk for forsigtighedshensyn, mødte modstand. Det blev, om jeg husker ret, borgmester Fink, der ret frejdigt foreslog det gamle navn Landeværnet, der fik stærk tilslut-

ning fra så godt kom hele forsamlingen. – Den socialdemokratiske landstingsmand Mads Jensen, Åle, jordfordelingskommissionens formand, gjorde opmærksom på faren for prisopskrivning ved en ny jordkamp; det er det eneste forbehold, jeg mindes fra generalforsamlingen. Ved en pause fik deltagerne lejlighed til at forhandle om de foreslåede bestyrelsesmedlemmer amtsvis. Der var forskellige ønsker fremme; fra C. O. Pedersens venner var der nogen modstand mod mit navn, men man bøjede sig for hensynet til den enighed, der i øvrigt prægede generalforsamlingen. Da valget var tilende, sluttede H. P. Hanssen mødet med sin tak for den samling, der var fastslået, og forsamlingen istemte, som et naturligt udtryk for stemningen, vor gamle kampsang »Jeg vil værge mit land«.

Derefter sammenkaldte Hans Jepsen Christensen den ny bestyrelse for at vælge forretningsudvalget og meddelte det forberedende udvalgs forslag hertil. Dette vedtoges stiltiende. Da vi kom ned fra salen på Folkehjem, var bordene nede i restaurationen endnu besat af de glade mødedeltagere, og H. P. Hanssen kom straks hen og ønskede mig til lykke med hvervet i sit mest strålende humør. Grev Schack havde forinden taget mig tilside udenfor og bedt mig tage Martin Hammerich med på råd.

Dette blev der straks lejlighed til, for Jepsen Christensen og Martin Hammerich var straks enige om, at jeg burde blive i Åbenrå sammen med dem og sætte Landeværnets arbejde i gang næste morgen.

Dette skete fra Grand Hotel. H. P. Hanssen holdt sig hjemme, men vi havde jævnlig telefonforbindelse til ham. Niels Hansen fra Hejmdal tog sig af meddelelserne til pressen og til Ritzaus Bureau. Meddelelsen om den genfundne samling af danskheden i Nordslesvig om et nyt landeværn mod tysk fremtrængen på ny mødte større glæde og tilslutning hele landet over, end vi havde turdet forestille os. Der blev et ivrigt kappestræb om at opnå resultater af indsamling og medlemstegning til den ny forening. Da jeg kom sent hjem om aftenen dagen efter generalforsamlingen, havde pressens repræsentanter allerede været for at interviewe og fotografere, næste morgen kom de første breve med hilsener og bidrag, og derefter var jeg midt i en næsten uafbrudt tummel af telefonopringninger og besøg.

Min 41-års fødselsdag blev til Landeværnets første bestyrelsesmøde på Tinglevhus; det var lørdag den 29. januar. Vi havde lejet værtens privatlejlighed ovenpå til kontor og venteværelse og havde allerede fået vor forretningsfører, den unge jurist M. Jensen fra Ravsted, der havde været ansat under direktør Louw ved »Den sønderjydske Fond«.

Forinden havde jeg tilladt mig, efter samråd med Hammerich og Søren Beier, Korup, at redde den første danske gård hos Martin Carstensen i Kravlund. Han havde et kautionslån ved en af bankerne i Tønder på 14.000 kr. – De to kautionister, en

broder og en svoger, der var tysksindede, havde presset på for at få Martin Carstensen til at tage Vogelgesang-lån. Vi prøvede at få dem til at overtage en del af gælden mod, at vi indfriede resten af lånet, men det blev de 14.000 kr., vi måtte ud med. Resultatet blev slået stærkt op i agitationen for indsamlingen gennem landets aviser.

Men Jefsen Christensen kritiserede ved bestyrelsesmødet ret skarpt, at vi havde indladt os på denne ordning. Vi fik indtryk af, at han ville sikre sig bestemmende indflydelse på den kommende forretningsgang. Vi fik efter nogle lejlighedsvis meningsudvekslinger dog efterhånden et ret godt og tillidsfuldt samarbejde formet. Jefsen Christensens energi og indsigt sammen med den indflydelse, han havde som landstingsmand og formand for Skoleforeningen, gjorde hans samarbejde med Landeværnet værdifuldt.

Vor arbejdsform var i høj grad bestemt af omfanget af de virkemidler, vi fik til rådighed, og hermed tegnede det lovende. Søndag den 30. januar havde Berlingske Tidende forberedt et stort Landeværns-møde på Rådhuspladsen i København. Hertil ville man forsøge at formidle taler herovre fra gennem telefon og højtaleranlæg. Fra et møde i Tinglev skulle Jefsen Christensen, Peter Grau og H. P. Hanssen tale til forsamlingen, og derefter skulle jeg tale hjemme fra min stue. De fire taler gik godt igennem og satte stemningen i den store forsamling på Rådhuspladsen yderligere op. Der var

omdelt trykte sange, og vi kunne gennem telefonen høre bruset af »Jeg elsker de grønne lunde«, »Vort modersmål«, »Det haver så nyligen regnet«, »Der er et yndigt land«. Berlingske Tidende skrev om mødet: »Vi følte, og vi forstod, at vi befandt os i et af de øjeblikke, hvor det store, det usædvanlige var nået til os«. Hver af talerne fik en telegrafisk hilsen: »Mange tusind københavnere har været samlet på Rådhuspladsen og dér hørt de fire sønderjyske talere og sunget vore nationale sange«. Mødet sluttede med hurraråb for Landeværnet og Danmark, og med anmodning til Berlingske Tidende om at bringe talerne en tak og et tilsagn om, at københavnere fuldt ud er med i den nu rejste bevægelse.

I Politiken for den 29. januar er hele forsiden optaget af programmet for en sønderjysk festkoncert om onsdagen i Odd Fellow Palæet. Onsdag var den 2. februar. Som talere anmeldes H. P. Hanssen og Landeværnets formand, en prolog af Thøger Larsen skulle læses af skuespiller Johannes Poulsen, og en række af de mest kendte kunstnere fra den tid ville optræde med sang, musik og recitation. Festen blev udsendt i radioen og en af mine hjemmetyske naboer fortalte mig bagefter, at han havde hørt det hele. Sidenhen solgte han sin fædrengård til os.

Der var ikke megen tid til at forberede talen, men et digt af Hansigne Lorenzen fra Ballum, som jeg læste i Flensborg Avis, da jeg rejste til mødet i København, kunne jeg bruge som indledning:

Det banker på vort huses dør
så skæbnetungt som aldrig før
med gyldne knoer og stærke.
End er dog dugen hvid og rød
held dig mit folk i bittrest nød
vi fandt vort samlingsmærke.

Digtet hed »Vort Landeværn«.

Også Thøger Larsens prolog, læst med Johannes Poulsens malmsfulde røst før min tale, gav denne sin særlige baggrund, især verset:

Vi praler ej – og ingen vil fortørne
en nabo – ej i nord og ej i sønder.
Vi elsker vort til hvert et verdenshjørne
fra hav til hav – fra Skagen og til Tønder.
At andre elsker deres, det forstår vi,
om vort vi elsker mindre, da forgår vi.

Sådan var Landeværnets møde på Folkehjem den 24. januar i løbet af ti dage blevet til en national og folkelig bevægelse, der trængte ud til alle landets byer og egne.

Fra mødet i Odd Fellow Palæet kørte min ven Niels Larsen fra Edelgård på Stevns, der var kommet ind til mødet, mig til sovevognen på banegården. Der lå allerede en herre i den øverste køje, og jeg ville gerne til ro straks for om muligt at få lidt hårdt tiltrængt søvn. Men så mødte der en flok studenter op for at give mig en sang og et hurra til afsked, så måtte jeg igen i tøjet og stå ved et vindue i gangen ved afrejsen.

Min rejsefælle skøttede sig selv. Han stod ud i Tinglev sammen med mig og spurgte så efter Landeværnets kontor, hvortil vi kunne følges ad. Det var en kaptajn (Hansen tror jeg), som Hammerich havde rekvireret til hjælp på vort kontor; han havde været ansat under Hammerich på det sønderjyske ministeriums kontor. Men det kom til at knibe for den pæne og stiltfærdige mand med at tilpasse sig de uroligheder og brogede forhold, der ligefrem væltede ind over os.

Foruden M. Jensen som forretningsfører havde vi fået bankassistent Valdemar Beyer, der var ansat ved likvidationen af »Nordslesvigsk Bank« i Tønder. Vi fik så yderligere to unge damer som maskinskriversker og to unge mænd, den ene fra »Tønder Landmandsbank«, Hansen, og Thomsen fra Løgumkloster. De sled såmænd alle i det, med interesse og god vilje, det var blot lidt svært at få ro til arbejdet, fordi vi fra morgen til aften var overrendte af ansøgere af alle slags.

Forretningsudvalget ville de alle tale med, og vi udfyldte de trykte skemaer, vi i hast havde fået lavet. Vi skulle så på en pæn måde have dem ud af huset igen, så den næste utålmodige kunne komme ind. Venteværelset var til stadighed fuldt, og hvis f. eks. Kylling, Frørup, eller en af hans type fra selvstyrefolkene, var imellem, kunne det ske, at det trak op til spektakel. En enkelt gang måtte jeg ud og meddele, at vi herefter kun ville modtage dem, vi havde tilkaldt, såfremt der lavedes uro. I »Fol-

kets Selvstyre« omtales Landeværnets oprettelse bl. a. således: »Stiftelsen af foreningen må anses at være sket som et politisk skaktræk for at skjule udueligheden hos de hidtilværende »rette mænd«, og for at bevare deres politiske magt som bagmænd i landsdelen. – Herrerne sang i Åbenrå »Denne bostavn er vor – og vi elsker den for«. Nej, hør nu kulturbærere, vi er ejerne af jorden, og I får den aldrig, hvor mange hypoteker I så lægger på den med skatter og georgismen for at fylde jeres lommer.

Und wenn die Welt voll Teufel wär'
Es muss uns doch gelingen.«

Men valgresultatet fra 2. december 1926 med de kun 2117 stemmer til selvstyrepartiet havde alt for klart vist, at det hele var tomt bulder, der ikke førte til hjælp af nogen art, og i Landeværnet nyttede det ikke at optræde med fraserne fra Bondens Selvstyre. Da meddelelsen om oprettelsen af Hypotheklaanefonden kom den 27. februar, blev det yderligere klart, at det var på dansk side, at hjælpen skulle søges. Lånecassens ny udlånsbeløb på 7,5 millioner kroner, der meddeltes den 2. marts, bekræftede igen, at der var sat en hjælpeaktion i gang fra statens side af reel betydning.

For at aflaste den overvældende tilstrømning til Landeværnets kontor fra hele Nordslesvig fik vi nedsat særlige amtsudvalg, der sammen med de stedlige bestyrelsesmedlemmer af Landeværnet på

bestemte kontordage i ugen ville være til rådighed med råd og bistand ved henvendelser om gældsordninger. Med Hypotheklaanefondens og Laanekassens henved 30 millioner udlånsmidler mente vi at kunne begrænse Landeværnets udlånsvirksomhed overvejende til de nationalt blandede sogne ned mod grænsen, i Tønder og Åbenrå amter, i de øvrige egne blev det de offentlige kreditmidler, man henviste til. For selve Landeværnet var det hovedsagen at få de direkte og indirekte virkninger af Kreditanstalt Vogelgesang standset, især i de nationalt svage sogne.

Opmuntrende var det, da P. Dinsen, Travsted, henvendte sig til Landeværnet og tilbød os sin gård på 100 ha. Da han var en fremtrædende hjemmetysker, forbeholdt vi ham, at han dog let kunne få sine gældsforhold ordnet med Vogelgesang-lån, men han erklærede, at han ikke ville under formynderskab af Vogelgesang og hans tillidsmænd. Her på egnen var det Ernst Kjær, Jejsing og Ingw. Iwersen, Saksborg, der repræsenterede Vogelgesang.

Da P. Dinsen forlangte en overpris for gården, standsede vi forhandlingen uden at afgive noget bud. Men han kom efter et par måneder igen, og så gik købet i orden for 150.000 kr. for ejendommen »håkenren«, d. v. s. uden besætning og redskaber. Vi fraskilte jord til et husmandsbrug ovre ved Abild og 28 ha til en jordfordelings ejendom i Travsted. Gården med 60 ha har siden været en vel-dreven ejendom på danske hænder.

En anden stor sag var købet og udstykningen af Jes Thaysens gård i Rinckenæs. Broderen Hans Thaysens gård gik til Vogelgesang. Vi oprettede 4 ny jordfordelingsbrug af den nedbrændte gårds areal og afstod grund til den ny Rinckenæs kirke, til forsamlingshus, idrætsplads og alderdomshjem. Næsten i hvert sogn i grænseegnen var vi med til at løse lignende opgaver. Der kan nævnes købet af Rens Hedegård af grosserer Math. Hybsch. Her blev afhændet 200 ha til Hedeselskabet og Skibelund-Foreningen til den store plantage ved grænsen.

Vi købte jord, hvorpå der oprettedes jordfordelingsbrug i Visbjerg, Ravsted, Nolde, Lille Tønde, Bolderslevskov, til husmandsbrug i Vollerup, Pluskær, Hokkerup, Gåskær. Gårde som Bimpel i Horstrup sogn og den store tyske gård Lauesgård i Sdr. Vilstrup sogn var vi også med til at købe, ligesom Hesselgård ved Rinckenæs og Vollerupgård.

Med Hypotheklaanefondens oprettelse måtte Hans Andersen, Åbenrå, overtage vurderingsinspektørpladsen ved denne og trådte derfor tilbage som Landeværnets sekretær. I hans sted kom så Aage Schmidt, Fårkrog, med hvem vi fik en fortrinlig mand ind i det daglige arbejde gennem en årrække. Han havde en særlig evne til at snakke med den, der kom om råd og dåd til kontoret, eller som vi kom ud til. Det var også ham, der var med ved de større sager, som foran er nævnte. Med de direkte køb og overtagelse af ejendomme holdt vi os snart tilbage, da det både blev for dyrt og uover-

kommeligt at få dem bestyret og drevet. Men det var endnu nogenlunde muligt at finde egnede unge mænd til de ejendomme, der kom til salgs. Det var desværre en vanskelig periode, de måtte igennem, dem fra de første år, da den rigtige krise satte ind.

Af en artikel, som redaktør Niels Hansen skrev om »Landeværnets første år« i et tidsskrift, fremgår det, at Landeværnet pr. 31. december 1927 har ydet 495 lån til ialt 1,6 millioner kr. Gennemsnitlig har lånene altså været på 3200 kr.

Dertil har vi meddelt Niels Hansen, at halvdelen af lånenes antal var gået til ejendomme fra 3000–25.000 kr. ejendomsskyld. $\frac{1}{9}$ af lånene var gået til ejendomme over 50.000 kr. ejendomsskyld og resten til mellemstørrelsen af ejendomme i gruppen 25–50.000 kr. ejendomsskyld. Denne oplysning ønskede vi frem, fordi der ved enkelte husmandsmøder var rettet kritik mod, at Landeværnet foretrak at hjælpe det større landbrug. Jeg gjorde indgående rede for fordelingen af vore lån på et bestyrelsesmøde og henstillede til husmandsrepræsentanter at påtale de ubegrundede påstande, der var fremkommet.

I den nævnte artikel er det ligeledes oplyst, at Landeværnet i året 1927 har medvirket ved ejerskifte på 92 ejendomme, deriblandt en del tvangsauktioner. Disse 92 sager fordeles sig med 7 i Haderslev amt, 2 i Sønderborg amt, 42 i Åbenrå amt og 41 i Tønder amt; desuden påbegyndte vi oprettelsen af jordfordelingsbrug gennem jordfordelingskommissionen.

På forslag af Jepsen Christensen båndlagde vi i 1928 til jordkøb og udstykning 200.000 kr. af vor udlånskapital og opnåede desuden hertil et lån på 200.000 kr. fra bryggerierne Carlsberg og Tuborg.

Da der i februar 1929 blev stillet 10 millioner kr. til rådighed for Jordlovsudvalget til udstykning og jordkøb i Nordslesvig, og da jordfordelingskommissionen samtidig måtte indstille sin virksomhed, begrænsede Landeværnet denne side af virksomheden, også for ikke at skabe en konkurrence over for Jordlovsudvalget. Dettes formand, Niels Frederiksen, viste kun ringe forståelse for at samarbejde med Landeværnet, men ville helst følge sine egne veje og meninger i de jordpolitiske opgaver og muligheder, der bød sig i rigelig grad. H. P. Hanssen kritiserede Jordlovsudvalget og især dets formand ret skarpt for de påviselig mange muligheder, der spildtes for at købe jord til fremme af bosættelsen af dansk ungdom. Sagen var nok den, at Niels Frederiksen ikke regnede jorderne i de sydlige grænse-sogne for gode nok til husmandsbrug, og den national-politiske betydning af dansk bosættelse på disse strøg lå uden for Niels Frederiksens synskreds.

Oprettelsen af husmandskolonien i Bjerndrup skal dog regnes Jordlovsudvalget til ære, men ellers blev det på de fede jorder i Haderslev amt, at udstykningsarbejdet med Jordlovsudvalgets 10 millionerbevilling blev sat ind; heri havde Jens Hør-lück, Skodborg, og Callø sammen med Chr. Iversen, Sønderballe, inden for akkordudvalget deres væ-sentlige andel.

At akkordudvalget for Tønder amt med Hans Jepsen Christensen som formand ikke i samme grad tilskyndede til frasalg af jord i forbindelse med akkordordninger, blev fra mange sider kritiseret. Jepsen Christensens begrundelse for sin holdning til frasalget af jord i forbindelse med akkordordninger var, at han ikke ville være med til at udnytte en nødsituation til at fremtvinge afståelse af jord fra tyske gårde. Sagen er vist den, at han og Niels Frederiksen gensidig var vanskelige forhandlingspartnere.

Det var rigtigt nok set af Jepsen Christensen, at der lå en stor opgave for Landeværnet i at købe jord til fremme af bosættelsen af gode unge på nyoprettede ejendomme. Det var åbenbart det, som Vogelgesang og Höfeverwaltung søgte at hindre os i, mens man samtidig med overtagelsen af tyske ejendomme ved tvangsauktioner tilsigtede at skabe grundlag for en tysk udstykning og bosættelse, særlig inden for Tiedje-bæltet, når der igen var tilstrækkelig tysk ungdom til dette.

Alene indtil 1928 var der overtaget 34 ejendomme af Vogelgesang-selskaberne, og indtil 1938 havde Höfeverwaltung 121 under administration. Selskabet var meget tilbageholdende med afhændelsen af disse. Indtil 1934 havde vi fastslået tinglyste lån på 5,5 millioner fordelt på 950 lån, medens Landeværnets 2,25 millioner var udlånt i 750 ejendomme. I regnskabsåret 1934 tinglystes for Vogelgesang 282.000 kr. nye udlån, mens Landeværnets

årlige udlån var skrumpet ind til 50.000 kr. Ved udgangen af 1928 var Landeværnets bogførte udlånskapital 2.349.262 kr., og i 1931-regnskabet 772.613 kr. Der var ved tvangsauktion og akkord tabt 1.576.650 kr. af Landeværnets kapital, og likviditeten var meget ringe. Til sammenligning mellem Landeværnets og Vogelgesangs stilling over for krisen har vi en »officiel« opgørelse fra kreditanstalten, fra en artikel af Martin Hammerich i Franz v. Jessens Haandbog i det slesvigske Spørgsmaals Historie.

1926–27 udlåntes	5.195.363,70 kr.
1928 »	1.696.576,68 »
1929 »	517.140,12 »
1930 »	401.975,87 »
1931 »	302.857,08 »
1932 »	185.455,04 »
1933 »	183.326,97 »
1934 »	238.396,32 »
1935 »	251.014,07 »
	<hr/>
Tilsammen	8.972.105,85 kr.

Der tilføjes: »I 1935 er der ydet 104 lån, heraf falder de 88 inden for de 4 retskredse, der omfatter grænseområdet, Tønder, Løgumkloster, Åbenrå og Gråsten. I årenes løb har kreditanstalten lidt meget store tab, idet status pr. 1.1.36 viste et udlån på kun 2.375.000 kr.«

Dette antyder et afskrevet tab på 6.597.105 kr. Hammerich og Callø har på næsten enslydende

måde bedømt Landeværnets indsats gennem krisetiden: »Som forholdene lå, måtte Landeværnets kapital anvendes på samme måde som de Vogelgesang'ske penge til lån mod usikre prioriteter i landejendomme, der førte til de store tab.« Men Landeværnets nødvendige indsats holdt i en vanskelig tid Vogelgesang i skak, således at der i den efterfølgende periode ikke som helhed er sket tab af dansk jord. En tysk statistik opgiver et tab af yderligere 6400 ha fra 1926 til 1935 og til 15.492,1 ha fra 1920 til 1926. »Man må betvivle dens nøjagtighed«, skriver Hammerich. Det fremtidige behov for penge til Vogelgesang skulle begrundes.

Men heller ikke på dansk side ville forholdene falde til ro med den indsats, der var ydet gennem Landeværnet og statens hjælpeforanstaltninger. Et lille uddrag af en pjece »Stemninger og Tilstande i Sønderjylland«, som direktør Hammerich udgav gennem Det unge Grænseværn i efteråret 1933, belyser den uro, hvormed mange så på forholdenes udvikling; han skriver om den rådende krise:

»Hvad der hidtil er gjort fra lovgivningsmagts side, har været af henholdende art. Der er givet henstand termin efter termin med rentebetalingen (henstandslån). Men gælden er der endnu, den er blevet større. Også de mange akkorder har hidtil været henholdende, for de har ikke bragt gælden ned til forrentningspunktet. Der må gøres noget ekstraordinært, for at de krav, der stilles til bønderne, ikke går ud over, hvad der er overkommeligt for en dygtig, flittig og sparsommelig landmand. Træffes der ikke snart gennemgribende foranstaltninger, vil inden et halvt år tvangsauktionerne gå som en tromle over Nordslesvig. På det allervanskeligste tidspunkt satte Vogelgesang ind, på en

utiltalende, magtkær og underfundig måde. Landeværnets oprettelse satte bom for Vogelgesangs farlige anslag. Statens hjælpeforanstaltninger stilles til rådighed for danske og tyske.

Men så begyndte den økonomiske verdenskrise at kaste sine skygger ind over Danmark og stærkest over Nordslesvig. Svagt i 1930, men voldsomt i 1931 og 1932. Sønderjylland er et bondeland, og det er i første række bønderne, der gennem tiderne har holdt Nordslesvig dansk. En tysker sagde for nyligt til mig: »Jeg har så ondt af de danske bønder. De har kæmpet ideelt for den danske sag. De har glædet sig sådan over at være kommet til Danmark. Og nu har de det så svært. De har fortjent det bedre«. »Jeg føler det samme«, tilføjer Hammerich. Pjecen var et foredrag, han havde holdt i foreningen »To Løver« den 26. oktober 1933.

Vi stod ved nationalsocialismens opmarch, også mod vor grænse. Selvstyrebevægelsen såvel som H. C. Leis samlingsparti var gået i stå, men inden for L. S. rådede også megen fanatisme. Det unge Grænseværn var oprettet, og vi stod midt i arbejdet for at oprette Grænseomraadets Danske Samfund, som Hammerich og jeg havde taget initiativet til, støttet af Sprogforeningens og Skoleforeningens formænd og tillidsmænd.

Gennem Landeværnets 15 mands bestyrelse havde vi en vidt forgrenet forbindelse Nordslesvig over til de gamle organisationer inden for landbrug og andelsvirksomheder, også til de mere besindige

inden for L. S., hvilket med tiden fik særlig betydning. Med Hitlers magtovertagelse i Tyskland den 30. januar 1933 ændredes baggrunden for den nationale kamp mellem dansk og tysk i Nordslesvig karakter og målsætning. På 85-års dagen for den slesvig-holstenske revolution, den 24. marts 1933, holdt dr. Sievers og pastor Peperkorn deres udfordrende taler i Slesvig. »Nordslesvig vil lære København at finde vej til Berlin. Så vil den dag oprinde, hvor det tyske flag atter vajer over Dybbøl skanser«, proklamerede pastor Peperkorn.

Den 12. april havde H. P. Hanssen indkaldt 400 danske tillidsmænd fra hele Nordslesvig til møde på Folkehjem, der formede sig som en skarp og enstemmig tilbagevisning af den tyske udfordring. Allerede 5 dage efter stillede socialdemokraterne sig på samme linje ved et møde i Tinglev under J. P. Nielsens ledelse.

Jeg husker godt min følelse af, at de kraftige, nationalt betonedede afvisninger ikke kunne udbygge det svage punkt i vor stilling, krisemisstemningen inden for landbruget, der også skabte en voksende mistillid til det parlamentariske styre og dermed et åbent angrebsfelt for den nazistiske propaganda.

Jeg var med til to fortrolige møder, som H. P. Hanssen sammenkaldte, det første i sit hjem og det andet på Folkehjem. Begge drejede sig om den fare, som krisestemningen kunne fremkalde. Ved det sidste var formanden for Jordlovsudvalget og direktørerne for både Sønderjyllands og Vest- og Søn-

derjydsK Kreditforening med ved forhandlingen. Hvad Landeværnet angik, var man betænkelig ved, at vi kun havde en meget begrænset likvid kapital at virke med over for den rådende situation. En fornyelse af Vogelgesangs udlånsmidler på den bestående baggrund kunne få uoverskuelige virkninger.

Det eneste reelle resultat af det fortrolige møde på Folkehjem blev, såvidt jeg mindes, at vi fra Landeværnets side lovede at frigøre vor jordfond og afhænde de jordarealer, vi lå med, til Jordlovsudvalget. Vi gjorde det under indtrykket af stillingens alvor. H. P. Hanssen havde indledende forklaret, at Tyskland nu havde tiltrådt marchen mod sin gamle stormagtsstilling. Frankrig havde været indstillet på at åbne en præventivkrig mod Tyskland, men var blevet holdt tilbage af England, og nu var tidspunktet forpasset. Derfor måtte vi imødesee et stærkt tysk pres mod vor grænse i den kommende tid.

Det måtte gælde om at mobilisere, hvad vi havde af reserver, også inden for Landeværnet. – I regnskabet for 1933 nedbragtes vor obligationsbeholdning fra 280.000 kr. til 95.000 kr., altså med 185.000 kr., heraf anvendtes 150.000 kr. til indfrielse af lånet på 200.000 kr. til jordfonden fra Carlsberg og Tuborg, hvilket Jepsen Christensen opnåede aftale om, de andre 35.000 kr. supplerede udlånsmidlerne. Ved den aftalte afhændelse af jordarealerne til Jordlovsudvalget for en pris af 25 %

over grundværdien, indvandt vi kontant 70.000 kr. Landeværnet indvandt 87.250 kr. ved indfrielsen af bryggerilånet og fik den deponerede jordfond fri. Skønsvist frigjordes omkring 200.000 kr. til likvid indsats.

Troels Fink betegner i sin bog »Sønderjylland siden Genforeningen i 1920« året 1933 som indledningen til et historisk afsnit. Han skriver: »Til den nationale modsætning ved grænsen kom derved også en ideologisk – diktatur mod demokrati. Året 1933 markerer for alle traditionelle europæiske problemstillinger et jordskred, også for de i sig selv beskedne, men her centrale problemer, de slesvigske«.

Den 24. januar 1933 kunne vi have holdt et beskedent 5-års jubilæum i Landeværnet, med et tilbageblik over disse 5 års jordkamp. Under mere normale forhold ville vi nok have følt os tilfredse med resultatet. Vor indsats blev kun i begrænset omfang en direkte jordkamp, fordi kampen samlede sig om de mennesker, der ejede jorden. Det var de mennesker, der strømmede til Landeværnets kontor og til vore bestyrelsesmedlemmer og tillidsmænd rundt omkring, efter at Landeværnet var oprettet. Adskillige af dem var nok endda vendt om undervejs til Vogelgesang. Vi var klar over, at vi nødigt måtte skuffe dem, der kom til os med forventninger og tillid. For ikke at prale med resultater, hvis værdi og varighed på daværende tidspunkt næppe kunne fastslås, må det være rimeligt igen at bruge

Troels Finks historiske vurdering: »Landeværnets virke genrejste den danske selvtillid, og der kom igen mere humør over arbejdet.« Dette havde ganske vist under de ugunstige kriseforhold kostet os de to tredjedele af vor kapital, men lykkeligvis ikke tilliden i den store kreds af medlemmer og venner, der stod bag os.

Ud fra tidligere erfaringer spåede amtslæge Lausten-Thomsen mig i 1927, at jeg som Landeværnets formand ville blive den mest upopulære mand i Nordslesvig. Da jeg nogle år efter spurgte ham, om han fastholdt sin spådom, indrømmede han sin fejlvurdering.

Krisebevægelsen, som helt fra Landeværnets start havde hindret og hæmmet, for ikke at sige undergravet det arbejde og samarbejde, vi stod i og søgte at udbygge, flyttede også med os over i den periode, som 1933 blev indledningen til. Nu var det L. S., der var den ny firmabetegnelse.

Både Aage Schmidt, Fårkrog, og jeg var formand for hvert sit mejeri, og Aage Schmidt var nylig blevet formand for Mejeriforeningen. – L. S. i Nordslesvig havde sat en mejeristrejke på programmet til den 23. juli og fik Mejeriforeningen til at indkalde til delegeretmøde på Folkehjem med dette punkt som dagsorden. Her søgte Aage Schmidt, formanden, på en rolig og forstandig måde at fraråde denne meningsløse demonstration, og jeg og et par andre støttede hans synspunkter. Det nedslående resultat af forhandlingen blev, at af

de godt 200 delegerede var vi kun 28, der stemte imod strejken. Hjemme på Abildgård mejeris ekstraordinære generalforsamling kom jeg for første og vistnok eneste gang som formand i mindretal, og strejken blev besluttet med et lille flertal, deriblandt de tyske medlemmer. Men vi havde indtryk af, at mange af vore folk bagefter skammede sig over, at de havde ladet sig rive med af galskaben. Under besættelsen havde jeg den tilfredsstillende ved en generalforsamling i Smøreksporforeningen i Vojens at få en resolution nedstemt, som L. S.-ordføreren Work fra Oksenvad havde foreslået. En af de mest mundrappe talere inden for L. S., Kr. Nissen fra Ellum, var min kammerat fra Hejls Efterskole, men han var ikke til at snakke til fornuft og voldte os megen besvær og fortrød.

Ikke mindst ved deres kritik af folkestyret og parlamentarismen var disse uansvarlige talenter med til at bane vej for nazismen. Det blev på det rent politiske område, at »det tyske fremstød«, for at bruge H. P. Hanssens stadige foredragsemne i disse år, kom til at udfolde sig.

Kreditanstalt Vogelgesang med advokat Vogelgesang og en række hjemmetyske bønder i ledelsen, syntes at rykke noget i baggrunden over for alle de ny føreremner, der følte sig kaldede til førerpladserne. På et ret tidligt tidspunkt i perioden fik kreditanstalten tildelt Rudolf Stehr fra en betroet post i Kiel til en stilling som tilsynsførende på kontoret i Haderslev. Kreditanstaltens interesse for

at overtage større gårde syntes mindsket; til gengæld forekom køb af mindre ejendomme til familier med en børneflokk for ad den vej at fremme oprettelsen af de mange tyske privatskoler, der skød frem over hele Nordslesvig som støttepunkter for nazismens opmarch.

Landeværnets arbejde måtte tilsvarende rettes mod at forebygge og afværge denne tendens bedst muligt.

Med oprettelsen af Det unge Grænseværn midt på sommeren 1933 og i fortsættelse heraf Grænseomraadet Danske Samfund var vore folk rundt omkring i den truede firkants sogne blevet årvågne og påpasselige over for alt, hvad der foregik på tysk side. Sikken samling og liv der blev over vore møder, både de store stævner og hjemme i de gamle og de ny forsamlingshuse.

De gamle nationale foreninger, Sprog-, Skole- og Grænseforeningen, der hidtil havde været centralt ledende i det organiserede arbejde, indså snart det taktisk kloge i at udvide deres Seksmandsudvalg med formændene for Landeværnet, D. U. G. og Grænseomraadet Danske Samfund. Hammerich, der i en del forhold havde fungeret sammen med H. P. Hanssen og Hans Jepsen Christensen som rådgivende planlæggende centralt råd også ved Landeværnets oprettelse, kom på en måde med P. Marcussen og mig ved hånden ind i de vise mænds råd. P. Marcussen kom i hvert fald ikke til at føle sig hjemme i Seksmandsudvalget, hvorimod der

vedblev at være et nært og tillidsfuldt samarbejde mellem ham og Hammerich om kontoret i Tønder, der også var til rådighed for Danske Samfund. I kaptajn G. Bartholdy havde vi fået en meget dygtig og praktisk fælles sekretær, som på mange måder supplerede de to idealister Hammerich og P. Marcussen. Ivrige og optagne af arbejdet og spændingen var de alle tre; som sekretær i Danske Samfunds forretningsudvalg bevarer jeg et godt minde om denne arbejdsperiode helt til 9. april 1940.

Landeværnet var gennem sine første fem år føjet ind i et venligt og forstående samarbejde med alle de institutioner, udvalg og enkeltmænd, der kom til at virke sammen om alle de hjælpeforanstaltninger, offentlige som private, der blev sat ind imod krisens mangeartede følger og virkninger. Hans Jepsen Christensen, Aage Schmidt, Tøge Tychsen, Krammark, Jørgen Petersen, Halk, og vist flere af vor bestyrelse, var med i Laanekassens bestyrelse og akkordudvalg, ligesom vi havde vore medlemmer med i bank- og sparekassebestyrelser, i landbo-, husmandsforenings- og mejeribestyrelser inden for amterne.

Denne forgrenede kontakt og forståelse om de bestående opgaver kom efterhånden til at præge hjælpearbejdet og give det plan og mål, og derved også den tillid og ro, som tiltrængtes hos dem, der søgte hjælpen.

Konvertering af kreditforeningslånene, der sædvanligt også omfattede et tillægslån, som kunne

dække de mest presserende restancer, henstandslovgivningen, landboakkorderne og gældssaneringen, skabte en omfattende beroligelse af forholdene, og de udvalg, der kom til at medvirke ved alle disse ordninger, udførte et stort og betydningsfuldt arbejde, selv om det kun kunne være henholdende. Med loven af 16. maj 1934 om rentelettelse og standsning af rente- og afdragsydelsen af bestemte yderligere gældsposter, skabtes der rimelige muligheder for duelige og dygtige landmænd til at arbejde sig lidt på fastere bund sammen med en begyndende bedring i konjunkturerne. Svinekortordningen gav igen nogen fortjeneste på denne bedriftsgren.

At så en og anden nazist og hjemmetysker solgte sine svinekort i den forestilling, at disse ville blive ugyldige ved den forventede flytning af grænsen, måtte blive deres egen sag. Men nogen uro og usikkerhed affødte disse stadige tyske bebudelser af politiske begivenheder.

Selv kreditforeningsdirektør Callø advarede imod en stærk oprettelse af statshusmandsbrug, der kunne føre til en gentagelse af domænernes overtagelse ved grænsens flytning i 1920. At tyskerne havde annekteret ejendomme med statslån ved en grænseflytning igen, er temmelig sikkert, vi måtte blot ikke tilkendegive, at vi regnede med muligheden heraf.

Det blev jo ikke mindst de unge, vi havde hjulpet til at få en ejendom, som vi følte et medansvar for i de første vanskelige år; mange af dem, også de

fleste, havde vi glæde af at følge, mens det begyndte at gå fremad for dem. Det var ikke tomme ord, når jeg på Landeværnets generalforsamling år efter år kunne berette, at stillingen var holdt. Callø citerede ved en given lejlighed denne sætning og tilføjede med et vidende smil: »Vi håber, det betyder, at den er holdt godt«. Det betød den også, og det var en ikke lille del af vore udlån anvendt til.

Det var med ret små udbetalinger, vi kunne hjælpe vore unge til erhvervelsen af en ejendom. Besætning og inventar beløb sig også kun til forholdsvis små summer. I adskillige tilfælde kunne det have lettet ejendoms køb at skille jordarealer fra. Men her stod de alt for små priser, Niels Frederiksen mente at kunne diktere, i vejen, og Landeværnet havde måttet sætte den reserverede jordfond ind i den første kappestrid med Vogelgesang. Der blev på den måde forsømt, spildt en hel del muligheder, der kunne have tjent til fremme af udstykningen og bosættelsen.

Vi så dette og pegede på det ved de mange anledninger, der blev til at mødes i interesserede kredse for at drøfte den til stadighed urolige og spændte situation.

Med de stærkt reducerede virkemidler i Landeværnet var både Aage Schmidt og jeg, og måske endnu mere Jepsen Christensen, indstillet på, at vi skulle begrænse vort arbejde til administrationen af den udlånskapital, der endnu var i behold. Med rentelettelsen og afdragsfritagelsen, der også gjaldt

vore lån, blev den årlige afkastning meget ubetydelig. Vi begrænsede kontorholdet og driftsudgifterne og halverede vort eget honorar. – Nogen kritik af de opståede tab har jeg egentlig ikke mærket, dog havde jeg lidt følelsen af, at Jepsen Christensen nok ville overlade os ansvaret på dette område. – På denne baggrund følte jeg det som en kærkommen opmuntring, da Tønder Landmandsbanks generalforsamling på direktionens forslag valgte mig ind i bankens bestyrelse i foråret 1934. Her sad i forvejen Nis Petersen, Rørkær, der var i Landeværnets bestyrelse.

Fra H. P. Hanssens side mødte jeg hele tiden åben tillid. Engang måtte jeg tale i hans sted ved et sommermøde på Daubjerg Dås sammen med Bertel Dahlgård, indenrigsministeren. Den sidste vinter, H. P. Hanssen levede, stillede han som betingelse for at tale på Skærbæk Landbohjem, at jeg skulle tale sammen med ham. Det blev et udmærket møde med egnens gamle venner af redaktør Jessen, der ligefrem takkede H. P. Hanssen, fordi han så rigtigt i 1920 på grænsespørgsmålet.

Før vokser der figen på hybenrod
end tysken vorder os danske god,

citerede hylmand Jepsen ved mødet.

Den gamle meningsstrid om grænsespørgsmålet, der ved adskillige lejligheder fik et præg af personlige modsætninger og uforsonligheder, var trængt i baggrunden af samlingen om Landeværnet, der ud-

byggedes endnu stærkere ved den samlede danske front mod nazismen.

Også inden for L. S. vågnede forståelsen for, at der måtte gøres op med den tyske iblanding i bevægelsen. Lorenzo Christensen og Deichgräber blev for tjenstivrige og utilslørede nazister. Formanden for L. S. i Nordslesvig, Peter Nielsen, Refsø parcel, kom i samarbejde med Callø ind i hjælpearbejdet og indså, at der ad den vej gjordes mere gavn for de kriseramte end gennem de mange spektakelmøder og resolutioner. – De tysksindede medlemmer i bevægelsen lod sig, mere eller mindre overbeviste, indfange af forventningen om redningen ved en nazistisk oversvømmelse af Nordslesvig. København skulle tvinges til at komme til Berlin. Det officielle Danmark med P. Munch som udenrigsminister var meget forsigtig og ængstelig i holdningen over for Tyskland, men arbejderbevægelsen med sin kommunistiske islæt indstillede sig på en skarp og bitter modstand. Her i Nordslesvig sluttede Socialdemokratiet sig til samarbejdet i Grænseområdets Danske Samfund. Med overportør Sørensen, Fårhus, holdt jeg en del gode møder i Åbenrå amt, ligeledes med landstingsmand, overportør Alfred Kristensen, Bylderup Bov, her i Tønder amt. Han var, om jeg husker ret, næstformand i Grænseområdets Danske Samfund, men Sørensen, Fårhus, var mere naturlig og ligefrem at arbejde sammen med.

Det var opmuntrende, som folk mødte op til vore møder, og det var, som om hjemmetyskerne blev lidt

mere forsigtige gennem 1935, 1936 og 1937. I 1937 byggede og indviede vi det ny Abildgård mejeri, hvor vi holdt en meget fornøjelig indvielsesfest danske og tyske sammen. Vi fremskyndte bortliciteringen af byggearbejdet før nytår 1937, da der foretog en prisstigning på materialer på 15 pct. Byggesummen blev kun 72.500 kr. Gennem 1937 mærkedes konjunkturstigningen på mange områder.

De danske modtræk mod nazismen gennem Det unge Grænseværn og Grænseomraadets Danske Samfund fik et ret fast greb om stemning og sammenhold inden for danskheden i Nordslesvig. Landeværnet var kommet til at stå noget i skygge ved siden af de mange udvalg, der administrerede statsmidlerne. Men erkendelsen af, at der ville blive behov for et virkedygtigt og handlekraftigt Landeværn med den voksende interesse for erhvervelse af ejendom, som den jævne bedring i konjunkturerne medførte blandt de unge landmænd, gjorde sig nu igen gældende i de ledende danske kredse hernede.

Der var sket et meget stort mandefald inden for landeværnskomiteen i København fra 1927. Formændene, departementschef Fr. Hiort Lorenzen, redaktør Gulmann og etatsråd, bankdirektør Nørsgaard var efterhånden døde. – Jeg havde nogen uvilje mod komiteens sekretær, A. Ch. Louw, fordi han havde søgt at blande sig i forhold, der vedrørte os i Tinglev, men ikke komiteen i København. Holger Andersen var endnu tilbage fra komiteen, og vi havde nogle drøftelser om muligheden for kapital-

fornyelse, også med Hammerich kredsede vi om problemet. Sidst på vinteren 1936 blev der på Calløs initiativ indbudt til et møde i Haderslev, hvor man havde Vogelgesangs kontor til at minde om, at vi her havde noget at tage vare på.

Der blev ved dette møde tegnet 26.000 kr. bidrag, vistnok til Landeværnet, men såvidt jeg kan skønne også i den opfattelse, at det tegnede beløb kunne bevares til indsats i Haderslev østeramt. I hvert fald kom Callø til os og foreslog, at vi ud fra det givne eksempel i Haderslev skulle foretage en ny bidragstegning i Nordslesvig. H. P. Hanssen var meget optaget af dette, de sidste uger han levede. Vi holdt et stort møde på Folkehjem, hvor han og jeg talte, og ved mødet tegnedes der 17.000 kr.

H. P. Hanssen var over dette resultat lige så strålende i humør som aftenen efter Landeværnets oprettelse, da han ønskede mig til lykke. Vi fik Callø og Refshauge til et møde i Tønder, hvor der tegnedes 11.000 kr., derimod kunne konsulent Hans Hansen og jeg ikke få sønderborgerne tøet op ved vort møde med dem; vi fik kun 3000 kr. Ved H. P. Hanssens død var vi oppe på 65.000 kr., og fik endnu med dette resultat forhandlinger i gang i København om fornyelse af komiteen. Holger Andersen og jeg henvendte os til højesteretssagfører Steglich Petersen om at overtage formandshvervet og derefter til Handelsbankens ny direktør Olaf Hedegaard om at være kasserer. Med disse to mænd og Holger Andersen og direktør Louw samt folketingets formand

Hans Rasmussen, der også gik interesseret med i komiteen, var et nyt afsnit af Landeværnets arbejde startet. Vi måtte indstille det påtænkte nyttegningsarbejde, da H. P. Hanssens død i slutningen af maj 1936 og forslaget om H. P. Hanssens Mindefond krævede dette hensyn.

På Landeværnets årsdag den 24. januar 1938 holdt vi møde i København med komiteen og planlagde en ny bidragstegning. Til affattelse af den ny henvendelse fra komiteen til kapitalstærke kredse havde vi lånt komiteen to grafiske kort over de nationale ejerforhold i Tinglev og Burkal sogne, fra en statistik, som Martin Hammerich sammen med sin kontorchef, den senere borgmester i Tønder, Johan Paulsen, havde udarbejdet i 1935.

I Nordschleswigsche Zeitung for 13. april 1938 fremkom en stor forsideredegørelse om det nye fremstød for Landeværnet. Hele komiteens henvendelse med mange ansete underskrivere og de to kort fra Tinglev og Burkal var gengivet som fotokopi. De skarpe kommentarer til denne afsløring af det danske fremstød var underskrevne af Rudolf Stehr, den nye kommitterede hos Kreditanstalt Vogelgesang.

På et tidligere tidspunkt kunne denne have medført en ny kapitaltilførsel sydfra til Vogelgesang, men nu var hele dette foretagende blevet noget sekundært for den nazistiske aktivitet. Komiteen i København tog begivenheden roligt; Hammerich, og måske også udenrigsministerielle kredse, var for-

skrækket; jeg tror nok, at vi søgte at fremhæve det skete som et bevis på, at der fra det tyske mindretals side blev drevet en systematisk efterretningsvirksomhed, særlig i officielle og ledende kredse i København. På samme tid florerede Stollig-sagen med de hjemmetyske forfølgelser og chikaner mod Jørgen Warming, der havde købt en tyskers gård. Tiden var overordentlig spændt og tiltagende foruroligende.

Landeværnet var dog under hele den vedvarende uro ved at »vokse i kræfter« igen takket være såvel den genoplivede komites arbejde som den jævnt tiltagende økonomiske bedring. Vor bogførte udlånskapital steg fra lavpunktet 772.613 kr. i 1933–34 til 889.160 kr. i 1938 og passerede igen millionen i 1939.

Der var »torden i syd« under opræk, også mod os. Det tyske mindretal følte sig stående foran afgørende resultater, og indstillingen over for os var både truende og hadsk. Dette var værre end Vogelgesang i 1927. Hvad der skete rundt om i grænseområderne mod Tyskland, var jo rene magtresultater, og det var netop også dette, som mindretallet hos os ønskede og virkede for. Hvad vi måtte sætte ind på at forebygge var, at der skete et stemningsomslag inden for de nationalt usikre kredse i befolkningen, for at det selvbestemmelsesrettens grundlag, grænsen af 1920 var bygget på, ikke igen blev nedbrudt. Nu bagefter mindes jeg samarbejdet i Danske Samfund som det, vi anså for det vigtigste og nød-

vendigste i den rådende situation. Men også under disse forhold havde det sin betydning, at Landeværnets bestyrelse på 15 mand ved sammenkomster havde kunnet oplyse hinanden om, hvordan stemningen og stillingen var rundt i hele Nordslesvig og drøfte, hvor der skulle passes på og sættes ind. Før havde vi Vælgerforeningen og dens store bestyrelse, og i vor bestyrelse blev det tit påpeget, at vi nu manglede noget i den retning, foruden at vi manglede en ny H. P. Hanssen i spidsen.

Der var nogle af disse synspunkter, jeg allerede i 1933 havde foreholdt Martin Hammerich, og som han dengang forelagde H. P. Hanssen og Jepsen Christensen, før vi oprettede Grænseområdets Danske Samfund. Vi turde kun gennemføre dette i grænseegnene, fordi vi anså den partipolitiske opdeling af danskheden i Nordslesvig for så fuldbyrdet, at der næppe kunne bygges en almindelig samling hen over den. – Faren for et større frafald af stemmer ved næste valg var mest aktuelt i grænseområdet, så det var her, vi passede på.

Det blev et helt lille stabskvarter, vi havde inde på Det Danske Kontor i Tønder, hvor Hammerich, P. Marcussen, kaptajn Bartholdy og i nogen grad jeg dannede centrum i det danske arbejde. H. P. Hanssen havde været optaget af at få et større dansk kontor med lærer Torp fra Tønder som sekretær, men han forulykkede efter en forhandling om dette i Åbenrå. Hammerich følte, efter at både H. P. Hanssen og Torp var borte, at han

burde tage en stor del af ansvaret på sig, og det blev med det stigende tyske pres mere, end han kunne bære; han lå for døden den 9. april 1940.

Men valget i 1939 blev dog endnu en stor opmuntring for ham; der skete forud for dette en stor samling om den store enkelte opgave at modstå nazismen over hele Nordslesvig. Vi havde også ud fra Landeværnets bestyrelse god forbindelse med en række af ledende, selvstændige mænd inden for L. S., med P. Nielsen, Refsø, Hans Petersen, Gramby, Chr. Schmidt, Dybbøl Østen, og mange andre. Hans Schmidt, Kollund, som Fælleslandboforeningens formand blev også et godt bindeled til den side.

Dette kom, noget ind i besættelsestiden, i sommeren 1940, til at betyde noget afgørende for at hindre, at L. S. fik gennemført en sammenslutning med Frits Clausens nazisme på et møde i Århus. Jørgen Gram havde forud ved et fortroligt møde i Haderslev meddelt Troels Fink og mig som De sønderjyske danske Samfunds repræsentanter, at denne sammenslutning var på dagsordenen. Vi kunne derfor allerede mandagen forud for mødet i Århus den følgende onsdag alarmere en hel række af trofaste danske L. S.-folk i Nordslesvig om, hvad der forestod.

Hans Schmidt, Kollund, fik vi til øjeblikkelig at meddele i en stort opsat udtalelse i aviserne, at han med kendskab til planen udmeldte sig af L. S. Dette medførte skarpe opgør og splittelse i de nordslesvigske L. S.-kredse og på onsdagsmødet i Århus.

Men da var Hammerich død og borte, og Troels Fink og jeg havde så gennemført oprettelsen af De sønderjyske danske Samfund over hele Nord-slesvig. Vi fik derigennem mange gode kræfter draget med ind i samarbejdet om at stå vagt om danskheden, hver på sin plads og egn. Inddelingen i 6 amtskredse med 2 for Haderslev og for Tønder amter, med formand hvert sted for en 9 mands bestyrelse, og bagved 9 mands bestyrelse i hver sogneforening, blev et godt udbygget og vågent værn mod al tysk og nazistisk propaganda og infiltration. Hovedbestyrelsen bestod af tre fra hver amtskreds og een fra hver af byerne, 22 ialt. Vi havde tegnet henved 80.000 medlemmer, der viste et trofast og ret levende sammenhold ude i sogneforeningerne.

Af hovedbestyrelsen, som jeg var formand for, husker jeg Claus Eskildsen, Morten Bredsdorff, Alfred Kristensen og pastor Nielsen, Hans Lund, Simon From og Marten Refslund Poulsen, M. K. Gubi, redaktør N. J. Nielsen og fru Marie Thomsen, Hans Jessen, Nr. Hostrup, Jes Christiansen og J. P. Caspersen, Jørg. Christiansen, Gråsten, Gammelgaard, Varnæs, Svend Anker Hanssen, Hans Alexandersen, oberst Pedersen, amtslandinspektør Kruse, Kai Edv. Larsen og Hans Jørg. Hansen, Lysabild.

Det blev en ret anspændt og urolig tid, men de fleste forstod, hvad der stod på spil, og tog med forståelse og god vilje deres del af opgaverne. Vi følte os som kammerater og gode venner, når vi

kom sammen. Kun mod slutningen kom indstillingen over for det opgør med den slagne fjende, som var i sigte, os imellem for nogles vedkommende. I den store bestyrelse kunne sammenholdet dog bære de meningsbrydninger, der måtte til, men vi prøvede dem redeligt og åbent over for det, der syntes os bærekraftigt under fredens og retsindets vilkår frem i tiden.

Landeværnet søgte bevidst og overvejet at holde sig i baggrunden. Der fremkom få påtrængende opgaver, vi skulle tage os af i besættelsesårene. En tendens fra tysk side til at købe huse søgte vi at modvirke ved gennem Danske Samfund at fremhæve det forkastelige i at sælge til tyskerne. Københavner-komiteen, som vi holdt forbindelsen levende med, besøgte os midt i besættelsestiden og deltog med interesse i et af Danske Samfunds kursusmøder på Folkehjem, hvor Steglich Petersen holdt foredrag for den store forsamling, der fyldte salen. Vi blev enige om mest muligt at begrænse udlånene, at være årvågne over for salg til tyske og at hjælpe vore unge nybegyndere, så at det gik den rigtige vej for dem. Men vareknapheden og kvalitetsforringelsen, f. eks. på ny maskiner, begrænsede investeringslysten, det samme gjaldt forbruget af kraftfoder og kunstgødning. Lånebehovet stilnede af.

Komiteen fandt frem til nye indtægtskilder, og Landeværnets formue forbedredes fra 1939 til 1946 med 328.034 kr., fra 1.038.698 kr. i 1939 til

1.294.256 kr. i 1946 og en nedbringning af den bogførte underbalance fra 212.496 kr. til 140.000 kr. I 1954 nåede Landeværnet igen en udlånskonto på $2\frac{1}{4}$ million som i 1928, og i 1960 passeredes de 3 millioner. 1962 slutter med en udlånskonto på kr. 3.622.746 og en ejendomskonto på 118.122 kr. Balancen er 4.174.298 kr., heraf er 526.096 kr. Landeværnets egne reserver.

Mens vi ved genforeningen stod med tabet af det store antal faldne kammerater, var tabet af de faldne frihedskæmpere fra hele landet vel kun en tiendedel af tallet af de faldne fra Nordslesvig i første verdenskrig. Vi, der var landmænd dengang, vendte tilbage til vor gerning og opdrog vore drenge, og for det meste også vore piger, til at fylde en livsgerning i den stand og det livsmiljø, hvor de var vokset op. Nu efter den anden verdenskrig, hvor ungdommen trængte sig på ved fordelingen af æren for Danmarks befrielse, var det, som den glade og dyre sommer i 1945 slog alle døre op i frihedens navn for rettighederne og kravene over for velfærdsstaten. Højere løn og denne pristalsreguleret, kravene underbygget med lovlige og ulovlige strejker var grundlaget for det stigende forbrug og højere levestandard.

Hele denne fortsatte udvikling med alle dens følger for priser og udgifter medførte i stadig stigende grad afvandring af ungdommen fra landbruget.

Det var måske kortsynet af os, der gennem tredive-ernes kriseår sled i det sammen for at afværge et

katastrofalt sammenbrud for landbohjemmene, at tro, at de unge, der sled sammen med forældrene for at klare sig igennem, ville have erfaring og indstilling til at ruste sig mod kommende modgang og vanskeligheder, mens vi havde en række økonomisk gunstige år for landbruget.

Dette har vi fra Landeværnets side opmuntret og tilskyndet til, underhånden og ved vore generalforsamlinger og drøftelser. Det var altid glædeligt, når der kom en eller anden af de unge, vi hjalp til ejendom i de første år, og som nu selv sad i gode forhold, og nu havde en søn eller datter og svigersøn med, som var ude for at finde en passende ejendom til en passende pris ved Landeværnets bistand.

Det var jo den udvikling, vi ønskede og ventede på gennem vort arbejde. Desværre oplever vi også, at der kommer en af vore tidligere unge og ønsker vor hjælp til at få ejendommen solgt, fordi ingen af børnene vil overtage den.

Ved min tilbagetræden fra formandsposten i Landeværnet 1. april 1963 fremkom der ved enkelte lejligheder anerkendende udtalelser om det arbejde, Landeværnet havde udført i min tid. Ved et stort møde i Grænseforeningen i foråret 1963 holdt Heick også en venlig takketale til den fratrådte formand. Hertil svarede jeg, at vi godt ved en afslutning på en periode i Landeværnet nu kunne gøre rede for betydningsfulde nationale resultater, der var nået i denne tid.

At vi kunne nå så vidt i Landeværnets arbejde, må vi i høj grad være de mange unge danske taknemmelige for, som vi kunne hjælpe med at købe ejendom hernede i dette område. Ved siden af de unge skylder vi dem, der vedblev at støtte os med penge, vor tak for godt og trofast følgeskab.

Ret ejendommeligt var det, at een af de fremtrædende hjemmetyske spidser i selvstyrebevægelsen, Hans Hansen, Mommark, kom til at formidle købet af gårde til os og vore folk. Han virkede i sine ældre år som en ret dygtig og flittig ejendoms-kommissionær i Tønder. Han vidste, at penge-sagerne kunne ordnes, hvis Landeværnet stod bagved, men jeg tror ikke, at der har rådet forestillinger om at opnå overpriser gennem Landeværnet. Vi har gennem årene fået flere køb i stand i åbne og venskabelige forhandlinger også med tyske ejere.

Vi har fremdeles forpligtelse og ansvar for hævdelsen af de nåede resultater. Dertil har vi nu betydelig kapital at virke med. Men vi har ikke vor ungdom stående beredt til at træde ind, hvad der før gav os styrken, da vi prøvede kræfter med Vogelgesang.

Ganske vist har vi ingen Vogelgesang og ingen nazisme mere, som vi skal holde stillingen imod, men vi står som før her i grænselandet som bølgebryder, »som dæmning mod det store folkehav i syd« for at bruge A. D. Jørgensens billede af vor stilling, geografisk, kulturelt, politisk og nationalt.

Endnu har vi den stærke tyske indblanding i Syd-

slesvig, der betyder en dyb og bred skillelinje af og i den gamle folkelige og politiske enhed, grænselandet Sønderjylland, hertugdømmet Slesvig. Det tyske mindretal i Nordslesvig er endnu udtryk for, hvor fremskreden fortyskningen var, da vi ved den folkelige vækkelse fra 1840'erne fik strømmen syd-fra standset og vendt. Selv oplevede jeg i min barndom og ungdom tidligt en bevidst erkendelse af, at den ældre generation på vor egn var ved at give op over for den fremadskridende underkastelse under det tyske herredømme, som det tidligere slesvigholstenske naboskab uforbeholdent havde givet sig ind under, nærmest uselvstændigt og underdanigt. Dette måtte vi unge, der nåede at komme på danske ungdomsskoler og se forholdene og udviklingen hjemme udefra og i historisk belysning og sammenhæng, anse for et folkeligt forfald og nederlag. Det var jo egentlig også det, der begyndte at gå op for den lille kreds af hjemmetyskere, der samledes om Fredsforeningen, men som så alligevel lod sig rive med af krigsbegejstringen i 1914. Det samme gentog sig både i 1927 med oprettelsen af Vogelgesang og i 1933 såvel som under besættelsen, da vore tysk-sindede nordslesvigere teede sig i takt med den løslupne galskab.

Når vi yngre, sikkert med rette, følte os overbeviste om, at de folkelige kulturstrømninger fra Danmark, gennem et langt tidsrum bragte sund fornyelse og højnelse til den folkelige udvikling i Nordslesvig i modsætning til den udslettende og

kulturelt negative fortyskning blandt dem, der svigtede os, så måtte dette blive bestemmende for vor indstilling til selve hjemmetyskheden blandt os.

Vi vidste, hvordan hjemmetyskheden havde sin styrke, og vi kan blot forestille os, hvordan det ville se ud i Sydslesvig, om danskheden der havde en tilsvarende kæde af landsbyer og ejerlav som basis. Vi havde det slet ikke her i grænseegnene under fremmedherredømmet; her var det den hjemmetyske bondestand, der dominerede og bestemte i alle fællesanliggender. Derfor betød det så meget, at vi nåede at finde hinanden om f. eks. Tønder Landmandsbank og Slogs Herreds Landboforening, selv om det skete sent. Det blev til vor fordel, at den hjemmetyske bondestand i den tyske tid i standshovmod isolerede sig fra kådner- og husmandsstanden og foretrak omgang med embedsmændene, der blev så toneangivende her.

Med den tiltagende afvandring af unge fra landbruget, knapheden på medhjælp og arbejdskraft i samme forbindelse, og den stærke mekanisering i alle arbejdsgrene, er der skabt dybt indgribende ændringer i vilkår og behov, der vil blive bestemmende i tiden, der kommer, ikke mindst inden for Landeværnets virkefelt.

Men som vi i Landeværnet, i hvert fald fra min side bevidst, har set Landeværnets opgave og indsats i helhedssammenhæng af vor nationale og folkelige selvhævdelse og udvikling, må dette også blive Landeværnets plads i den nationale familie-

kreds fremover. Den grelle modsætning mellem dansk folkelighed og tysk militarisme og embedsmandsvæsen krævede og fremkaldte det stejle, årvågne forsvar fra vor side, i klar erkendelse af, hvad der var tabt, og endnu mere, hvad der var at tabe ved en fortsat fremtrængen af den tyske flod.

Selv om der nu tales mere om forsoning, tolerance og fredelig sameksistens mellem dansk og tysk, så ligger deri indvævet tendensen og ønsket om at få tysk sindelag og tysk sprog i hjem, skole og kirke respekteret som ligeberettiget bestanddel i grænselandets folkeliv. Med det jordfaste og rodfaste tyske mindretal iblandt os kan den fredelige sameksistens komme til at blive en national højkonjunktur for det tyske på vor bekostning, som sameksistensen under helstatens forhold blev det. Vort historiske kendskab til dette og til vore erfaringer fra Tysklands genrejsning til ny magtstilling efter de to verdenskrige må blive os en påmindelse om stadig at være årvågne og virksomme for at sikre vor kyst og vore diger mod det altid urolige folkehav i syd; heri må Landeværnet bevare og forstå sin plads. Dette kan godt ske stilfærdigt, bare det sker med målbevidst overblik.

Dette overblik, som arbejdets vigtigste forudsætning, gælder også de reserver af kræfter og livsværdier, vi har at sætte ind for at holde stillingen med alt, hvad vi forstår under dette. Under fremmedherredømmet lå vor styrke samlet i vor selvstændige, frie og dygtige landbostand. Det var for

at redde denne fra det katastrofale sammenbrud, der truede, både økonomisk, men også moralsk under krisebevægelsernes forvirring, at vi startede hele den hjælpeindsats, som Landeværnet blev fortrøp for. Vi kom med forholdsvis få skrammer igennem både krisen og besættelsesårene og burde med det fond af erfaring og overblik, det var rimeligt at forvente, i dag have stået velfunderet til at udfylde vor plads som stand og erhverv i det danske folk og samfund og som den faste kerne i en vågen og livskraftig dansk grænsebefolkning. Der er nok gnavet i kærnen.

Ved Landeværnets generalforsamling i 1963, hvor jeg meddelte min fratræden som formand, fremdrog jeg visse iagttagelser, vi har drøftet inden for forretningsudvalget og bestyrelsen. Disse har antydnet, at de hjemmetyske bønder mange steder klarer sig bedre økonomisk, end det gennemgående er tilfældet på dansk side. Vi har kunnet nævne adskillige tegn på dette forhold. Som en mulig forklaring på dette citerede jeg et referat fra et tysk landboforeningsmøde, hvor konsulent Rasmussen havde udtalt: »Nu som før er det den personlige indsats og faglige dygtighed, der skal bære over vanskelighederne. Man må fortsætte med en forsigtig og tilbageholdende økonomi. Selv med fare for tilsyneladende at stå tilbage må man først og fremmest fastholde det traditionelle. En udvidelse af de tekniske hjælpemidler er ikke den mest virksomme udvej, der må iagttages sparsommelighed i alle små forhold«.

Dette er synspunkter og formaninger, som også vi gennem mange år har foreholdt de unge, vi har hjulpet, men heri har vi næsten helt savnet tilslutning og forståelse fra landboforeningernes konsulenter og foredragsholdere, hvoraf kun helt enkelte ville være egnede til at klare en gårds bedrift og økonomi selv.

Lykkeligvis har vi rundt omkring danske landmænd siddende, der har klaret sig pænt hele tiden, vi har vel endda enkelte landsbyer, hvor der råder et helhedspræg af solid flid og dygtighed og sund økonomi. Dette må tages med ved en bedømmelse af vor stilling og vore vilkår i tiden, der kommer; det kan forhåbentlig også gælde som en lysstribe, der står og minder os om, at himlen altid er blå oven over skyerne.

Vi må ønske og håbe, at der også i kommende tid må være en ungdom, der oplever og vedkender sig kærligheden til den hjemstavn, hvor de trods alt har deres livsrod og naturlige livskald.

Landeværnets indsats gennem mere end en tredjedel af det urolige og omskiftelige hundredår siden 1864, som vi mindes nu, er ved at føjes ind i denne tidsperiodes historiske helhedsbillede. Vi var dog med til at samle kræfterne over for farlige situationer med store opgaver, som vel kun delvis blev klarede. Men selve genforeningen, med alle påfølgende bestræbelser for at opnå den såkaldte fuldbyrdelse af denne, er lige så lidt nået vejs ende. Grænselandet ligger fremdeles midt i strømningerne

og brydningerne mellem de to landes politiske og kulturelle og i dag især økonomiske interesser og udvikling. Vi har gennem tiderne tabt meget ved at stå passive og opgivende over for begivenhedernes og forholdenes skiften i vor hjemstavn, næsten helt til det hundredår, vi nu ser tilbage på med dets sunde, folkelige genrejsning og fremgang og med Nordslesvigs livskraftige selvhævdelse under fremmedherredømmet. Det blev denne selvhævdelse, vi kunne samles om igen, da det trods genforeningen og dens fremskredne fuldbyrkelse blev nødvendigt i 1927 og fremover gennem nazismen og besættelsesårene.

Nu i 1964 kan vi mindes 50-året for det historiske årsmøde i Haderslev, da H. P. Hanssen, som et gensvar til de tyske sejrsfester i 50-året for 1864, med tillid og tro bekendte: »Som vor kamp imod stormfloden sydfra går langt tilbage i tiden, således vil den også strække sig langt ud i fremtiden, thi vi har liv til sag og kraft til kamp«. Dette er i hvert fald den baggrund, på hvilken vi årvågne og agtpågivende skal skønne over vor stilling som grænseland halvtreds år senere, nu i hundredåret for 1864.

Når vi under drøftelserne af Landeværnets oprettelse kom ind på den ret store 15 mands bestyrelse, skete det ikke mindst for at skabe grundlag for den hårdt tiltrængte samling om den opgave, vi stod overfor. Aage Schmidt fremdrog engang imellem en udtalelse, som hans gamle ven Frederik Bach fra Sønder Hostrup var kommet med efter generalforsamlingen: at den ny bestyrelse var en samling af gode nationale tillidsmænd, men fremtidige førere var der ikke iblandt dem.

Der var nu heller ingen førerpladser ledige ved Landeværnets fremkomst. H. P. Hanssen og de ham nærstående, amtmand Thomsen og P. A. Callø, sad endnu som midtpunkt i Åbenrå-gruppen, J. H. Schmidt, Refshauge og Mads Gram gjaldt endnu for førertyper på deres områder. Hans Jepsen Christensen og Martin Hammerich havde begge vundet sig megen indflydelse og virkede sammen med en lille inderkreds omkring grev Schack ud fra et mere selvstændigt helhedssyn for den nationale udvikling. Kloppenborg-Skrumsager var forgrundsfiguren for Flensborg-gruppen, men havde for lidt hold på de urolige elementer i kredsen som C. O. Pedersen og

Niels Skrumsager, der opretholdt en nær forbindelse med konservative repræsentanter og Flensborg Avis-kredsen.

Men vi mødte velvilje og støtte over for Landeværnet hos dem alle og var os bevidst, at vi betragtedes som det samlingsmærke, der var skabt. Der gjorde sig ingen forudfattede, ensidige standpunkter gældende i bestyrelsens samarbejde. Heller ikke Jepsen Christensens lidt docerende redegørelse og synspunkter kunne blive dominerende i kredsen, men vi havde tit gavn af hans vidtspændende erfaring og sunde dømmekraft.

Efter Hypotheklaanefondens oprettelse var der nogenlunde enighed i bestyrelsen om, at Landeværnets arbejde måtte begrænses til det egentlige grænseområde i Tønder og Åbenrå amter. I den korte tid forinden måtte bestyrelsens medlemmer påtage sig at være rådgivende og hjælpende på hver sin egn. De gjorde dette med god vilje, alle vel ikke med lige dygtighed og overblik. Det var ikke altid, vi kunne følge de indstillinger og forslag til lånesager, der kom ind til kontoret og forretningsudvalget fra bestyrelsesmedlemmerne, derfor måtte vi efterhånden finde frem til erfarne og kyndige tillidsmænd, der kunne samarbejde med bestyrelsen, i mange tilfælde blev det formænd eller medlemmer af stedets sogneråd. Men dette har, måske med et par enkelte undtagelser, ikke belastet det venlige og tillidsfulde samarbejde mellem forretningsudvalget og den brede bestyrelse.

Derfor kom Landeværnet også selv i de vanskeligste år til at have en ret stærk stilling over for kritik og angreb fra de misfornøjedes kredse, der ellers ikke sparede på krudtet. Det er med taknemlige og venlige tanker, man nu kan se tilbage på samarbejde og samvær ved mange lejligheder med disse velmenende og forstandige venner i Landeværnets bestyrelse, såvel som med vore forstående og hjælpsomme tillidsmænd, der kom til os eller vi til dem. I forretningsudvalget blev det Hans Jepsen Christensen og Hans Andersen, Karpedam, der begyndte sammen med mig. Hans Jepsen Christensen kom kun lejlighedsvis til Tinglev, men fulgte altid med i de større problemer. Hans Andersen havde som inspektør ved Jydsk Landhypothekforening og siden Hypotheklaanefonden indgående kendskab til ejendomme og jord inden for sit område, men dette medførte, at han kun kort tid kunne blive i forretningsudvalget. Efter ham kom efter bestyrelsens ønske Aage Schmidt, Fårkrog, ind i forretningsudvalget. Samarbejdet med ham værdsætter jeg højt. Men det gjorde man også fra mange andre sider, og det blev Sønderjydsk Mejeriforening, der tog ham fra os. Han blev dog som medlem af bestyrelsen, så længe hans helbred tillod det. Efter ham kom Kresten Philipsen fra Lundtoftbjerg; det var vist i 1936, da det begyndte at gå lidt fremad igen. Han havde været en af vore mest søgte tillidsmænd på denne egn, og var således straks inde i vor arbejds-gang. I de senere år var hans helbred svækket, så

arbejdet faldt ham vanskeligere. Karsten Gregersen fra Frøslev, der indtog sin faders, min gamle husbond Carsten Gregersens plads i bestyrelsen, kom ind på Kr. Philipsens plads i forretningsudvalget, da han gik ud. Han havde gode traditioner at bygge videre på. Ved Hans Jepsen Christensens bortgang i 1956 fik jeg gennemført, at Jens Refslund Poulsen kom ind som næstformand i Landeværnet. Det var hans nøgterne og selvstændige bedømmelse af de sager, vi henvendte os til ham om, der gav mig tillid til, at han kunne udfylde en ledende plads i Landeværnet. Det får han så lejlighed til at vise nu som min efterfølger på formandsposten. Der er noget tiltalende i, at hans ældste halvbroder Marten Refslund Poulsen var den ene af lederne i Nordslesvigsk Kreditforening. Det lå mig på sinde, da jeg fratrådte som formand, at få Matthias Christiansen fra Ll. Grøngård, der havde været en del år i bestyrelsen, ind i forretningsudvalget. Hans nøgterne og hurtige opfattelsesevne og indgående kendskab til mennesker, jord og ejendomme i Slogs herred, føler jeg som en betryggelse for, at arbejdet i forretningsudvalget finder sit rette leje i årene fremover. Det er da også med absolut tillid, at jeg følger arbejdet i forretningsudvalget.

Der er så endnu ledelsen af kontorarbejdet at tage med i tilbageblikket.

Det må være vor amtskolekonsulent Nicolai Svendsen, der på et noget tidligere tidspunkt har haft lejlighed til at lægge mærke til Marius Jensen

og til at opfatte hans solide og pålidelige arbejde. Det stammer vistnok fra skoledirektionens kontor. Svendsen fik mit, og vistnok Hans Jepsen Christensens samtykke til at tilbyde M. Jensen kontorbestyrelserstillingen i det ny Landeværnet. Det var vist den 26. januar 1927, at Jensen indfandt sig her i Kongsbjerg og kunne begynde at sortere og registrere, hvad der kom med posten til Landeværnet. Den 29. januar på min 41-års fødselsdag holdt vi det første egentlige bestyrelsesmøde, og her skrev Jensen den med en del besvær formede forretningsorden, der fik vel meget præg af Jepsen Christensens hensigt at begrænse forretningsudvalgets handlefrihed under hans fraværelse i rigsdagsarbejdet. Dette kan ikke uden videre bebrejdes ham, for det var jo problemer og opgaver, hvis omfang og betydning vi i starten ikke fuldtud kunne bedømme, og som vi nu skulle tage ansvar for. Hammerich var helt til rådighed som vor rådgiver, men også for ham var meget nyt og vanskeligt at bedømme.

Vi skulle have orden og plan i arbejdet, der svulmede op. Ved bestyrelsesmødet bestemte vi at bruge Handelsbanken i Tønder som vor bankforbindelse, og jeg opsøgte straks bankdirektør Mogensen om dette. Det var da nærliggende, at han kom hen på kontoret en af de sidste januardage. Han så straks, at vi trængte til en erfaren mand som kasserer og bogholder. Hertil havde han netop Valdemar Beyer ved hånden, og det betragtede jeg nærmest som et lykkeligt fund. Med Jensen og Beyer som det faste

midtpunkt kunne der bygges et fast og pålideligt kontorarbejde op. Det kom så til at volde os nogen besvær, at Hammerich med erfaringerne fra det ministerielle kontor skaffede os for mange af sine tidligere kontorfolk hened, og at disse stod for fremmede over for tilpasningen til de usædvanlige og unormale forhold, hvorunder vort arbejde skulle tilrettelægges.

Men vi mødte virkelig hos alle en god vilje og interesse for at få tingene ind i en god gænge. Det varede da også kun nogle måneder, før en og anden af de sidst tilkomne begyndte at se, at de kunne undværes. For de mere vågne af dem var det mærkbart, at de følte det som en interessant oplevelse at have været med til at starte Landeværnet som midtpunktet i den nationale bevægelse, der en overgang optog sindene landet over. Der kom til at råde en venlig, næsten kammeratlig tone over samarbejdet på kontoret, vi følte os som partnere i arbejdet og problemerne. Da så lettelsen kom med Hypotheklaanefonden og Laanekassen, og med akkordudvalgene de store tab for Landeværnet, kom der tilbud udefra til vore unge medhjælpere fra kommunekontorerne i Løgumkloster og Burkal og fra amtskontoret i Tønder til M. Jensen. Vi rådede dem til at tage imod dem. Landeværnets arbejde måtte indskrænkes, og med en fast, dygtig kontorbestyrer som Valdemar Beyer ville der stadig kunne findes yngre kræfter, der kunne oplæres.

Vi vovede endda at tage initiativet til oprettelsen

af den ny danske sparekasse og til også at betro Beyer ledelsen af denne. Det lykkedes ligeledes over forventning, så Landeværnets hus og inventar kunne fuldtud udnyttes til et solidt og frugtbart arbejde for de økonomiske problemer og opgaver, der stod i sammenhæng med den danskprægede udvikling i grænseegnene, som vi ønskede at fremme.

Af den første bestyrelse er i dag kun Claus Clausen, Havnbjerg, og jeg tilbage. Bestyrelsens sammensætning gennem årene har i øvrigt været således:

Tønder amt: Hans Andersen, Nis Petersen, Rørkær, Chr. Nissen, Sødangård, Anton Hansen, Gallehus, Matthias Johannsen, Matthias Christiansen, Hans Jepsen Christensen, Jens Refslund Poulsen, Søren Beier, Korup, Bengt Thomsen, Hejsel.

Åbenrå amt: Carsten Gregersen, Frøslev, Karsten Thomsen Gregersen, Hans Andersen, Åbenrå, Kr. Philipsen, Mads Lildholt, Johan Nissen, Horsbyg, Peter Chr. Hanssen, Andreas Matthiesen, Svejrup, Hans Lyck, Varnæs.

Sønderborg amt: Tøge Tychsen, Krammark, Chr. Hollensen, Iller, Peter Tychsen, Chr. Becker, Asserballe, Chr. Nielsen, Vollerup, Johannes Skov, Claus Clausen, Havnbjerg.

Haderslev amt: Aage Schmidt, Jørgen Ludvigsen, Stenderup, Peter Fuglsang, Maugstrup, Erik Boesen, Jørgen Petersen, Halk, Anton Andersen, Hoptrup, Johannes Petersen.

Gennem de forløbne 37 år har indtil nu 32 mand været med i Landeværnets bestyrelse. På kontoret

var Marius Jensen den første forretningsfører og er endnu amtsfuldmægtig på Tønder amtskontor. Valdemar Beyer var den stadige leder af kontoret såvel som af vor sparekasse indtil nu.

Peter Thomsen fra Løgumkloster og Martin Hansen fra Blomsgård var unge medhjælpere en årrække fra starten; de har siden været henholdsvis kærner og kasserer på hver sit kommunekontor. Andreas Johansen fra Tinglev har gennem en lang årrække delt sit arbejde mellem Landeværnet og sparekassen, hvor han fik sin uddannelse, han fortsætter nu som selvstændig direktør for sparekassen, der har fået til huse i egen bygning. Vi husker endnu mange unge medhjælpere fra Landeværnets og sparekassens fælleskontor, som venlige og interesserede var med i arbejdet, til dels som lærlinge.

Det står for mig som et helhedsindtryk, at vi blev mødt med venlighed, når vi kom til forretningsudvalgets kontordage. Man fornemmer, når der råder en god indstilling til samarbejdet, og har så glæde af at se tilbage på dette. En af de mange journalister og redaktører, der kom til Tinglev for at få et indtryk af stemningen og forholdene, skrev om den interesse og optagethed, der prægede hele arbejdet på kontoret, og at »den unge formand, måske ubevidst, ved sin personlige holdning og færden var med til at skabe den særlige tone, der rådede på Landeværnets kontor«. Dette var vistnok ret klogt og rigtigt opfattet, dog mener jeg ikke, at

mine bestræbelser for at finde den rigtige melodi til det nye arbejde i Landeværnet var mig ubevidste.

Landeværnets oprettelse midt i al den splittelse og skuffelse, der rådede i Nordslesvig, da den første økonomiske krise ramte os med prisfald efter kronens pariføring i slutningen af 1925, blev signalet til samling og samarbejde af alle besindige og ansvarligt tænkende kredse og personligheder. Men først og fremmest blev vor forenings oprettelse betragtet som selve grænselandets handlekraftige tilbagevisning af det nye tyske fremstød mod grænsen af 1920. Det var hertil, vi fik hele landets begejstrede tilslutning, og det var dette, der gjorde vort kontor og os, der virkede her, til midtpunkt og forgrundspersonligheder – så længe det varede.

Med hele denne genrejsning af tillid og humør ud af al splittelse og forvirret vrøvl var det en god oplevelse at være medvirkende i, det tror jeg de fleste af os følte og forstod.

Til kongens fødselsdag den 26. september 1927 blev der tilrettelagt en stor fællestur hernede fra til København, nærmest på initiativ af Berlingske Tidende. Til turen, der skulle foregå med damper fra Sønderborg, havde bladet chartret »Dronning Maud« af DFDS. Landeværnets formand skulle være turens leder. Vi fik en meget hjertelig og begejstret modtagelse med en samlet køretur for gæster (400 i alt) og værter gennem byen ad Strandvejen ud til Dyrehaven og Eremitagen med masse-møde ved den slesvigske sten. På kongens fødsels-

dag var Christian Becker og jeg i audiens som ordførere for sønderjyderne. Så vidt vi kunne, søgte vi at undgå, at stemningen og begejstringen skruedes alt for højt op, selv om det fra visse kredse blev forsøgt. Denne Københavns-tur var nærmest kulminationen af den egentlige Landeværns-bevægelse. Vi vendte hjem til hverdagsopgaverne og kom atter ned med fødderne på jorden. Det blev også nødvendigt at bevare et solidt fodfæste, da den rigtige krise satte ind fem år senere.

Men da havde vi allerede fået bekræftet, at Landeværnet havde vundet tilliden rundt omkring i befolkningen. Den sparekasse, som vi fik startet og gav husrum til, mødte stigende tilslutning fra de omliggende sogne og har det endnu. Både Beyer og jeg var med i sparekassens ledelse. Hjemme på Abildgård mejeri søgte tyskerne og L. S.-folk at fortrænge mig fra formandsposten, hver gang jeg var på valg i kriseårene, men det blev kun de mest yderliggående, der fulgte parolen. Et stort solidt flertal ville godt have formand sammen med Landeværnet.

Vi havde hjemmetyskere både i mejeribestyrelsen og i sognerådet i Abild sogn, og jeg synes, der bestod et venligt og åbent tillidsforhold mellem os hele tiden. Lidt kunne det knibe i visse situationer under besættelsen, men til gengæld skete det så, at enkelte andre af hjemmetyskerne, særlig Indre Missionsfolk, i fortrolighed kom til mig og tilkendegav deres misbilligelse af nazismens væsen og fremfærd.

Der kunne fremdrages mange små træk og antydninger, hvorefter i hvert fald jeg søgte at skønne over, hvorledes Landeværnets tilstedeværelse og arbejde blev modtaget og bedømt blandt grænseegnens befolkning. De mest agitatoriske L. S.-mænd var jeg skarp modstander af, som de vist også af mig. De mere fornuftige, der efterhånden kom ind på førende pladser, kunne vi godt drøfte de enkelte sager med. Deres tilslutning til Danske Samfund fulgte da også ganske naturligt, selv efter at jeg var blevet formand i besættelsestiden.

Noget nedslående, for ikke at sige ærgerligt, var det, når unge, vi havde hjulpet i gang, sluttede sig til de yderliggående inden for L. S.-bevægelsen. For det meste var det dem, der savnede indstilling og anlæg for at arbejde sig fremad. De levede i forestillingen om, at Landeværnet til stadighed skulle stå til deres rådighed. Men mange, vel de fleste, havde vi glæde af at følge og om fornødent give en fortjent håndsækning.

Et sundt princip var det sikkert, at vi mest muligt søgte at undgå overpriser ved ejendoms køb, også hvor det drejede sig om tyske ejendomme og gårde. Jordlovsudvalgets medlemmer og medarbejdere tædede efterhånden op af den kontorformalisme, der i Niels Frederiksens tid gjorde dem noget utilnærmelige. Vi kunne have nået et godt og virksomt samarbejde, hvis ikke det meget tunge kontorapparat i København havde hængt som en tung klods om benet på hele samarbejdet hernede.

Over for Landeværnet, i hvert fald over for mig, var den senere formand i Jordlovsudvalget, Nielsen-Man, meget forstående og venligsindet.

Men for både Jordlovsudvalget og på sin vis for Landeværnet er opgaverne og arbejdslinjerne blevet uklare. Det er ungdommens afvandring fra landbruget og de såkaldte strukturændringer i ejendommens størrelse og driftsformer, der gør det vanskeligt at bedømme, hvordan vi bedst sikrer og fremmer den stadig tiltrængte bosættelse og dansk ungdom i grænsesognene.

Vi er nået et anseligt stykke fremad i Landeværnets tid, men langt fra til en sådan sikring af den jordpolitiske stilling, at den kan hvile i sig selv.

Den stærke folkelige og nationale grænsevagt, som vi havde i vor rodfaste bondestand og landbefolkning, kan slet ikke erstattes af en fagorganiseret arbejder- og funktionærbefolkning omkring kunstigt opflaskede industriforetagender. Den danske jord og havet omkring Danmark er det naturgivne grundlag for vort folks liv og tilværelse; der har vi rod, derfra vor verden går.

Vi sad for kort tid siden, i den tidlige maj nu i hundredåret for 1864, to hervedfra i toget på hjemvejen fra København. Vi glædede os over vort skønne land, der grønnedes mod sommeren. Jeg måtte sukke og sige lidt bittert: »Forstår vore unge, hvad det er, de går fra nu?« De forlader det, alt det, som fædrene så trofast og nænsomt har dyrket og bygget.

Derfor er det at være *landeværn* for grænselandet, bondelandet, det gamle trofaste og ukuelige Nordslesvig, ægte og dansk i tanke, tale og sind, endnu en så stor og alvorlig opgave, som nogen sinde før.

*Viger ej ud af spor, for vi kender det ord,
det har slet ingen hast – for dem, som tror.*

Personregister

- Alexandersen, Hans, gdr., Sottrup 73
- Andersen, Anton, Hoptrup 91
- Hans, gdr., Kongsbjerg 5-10, 29, 32, 35, 37
 - Hans, Karpedam, vurderingsformand, Åbenrå 36f, 47, 87, 90, 92
 - Holger 26, 67f
- Bach, Frederik, gdr, Sønder Hostrup 85
- Bartholdy, G, kaptajn 61, 71
- Becker, Chr. Asserballe 37, 91, 94
- Beier, Søren, Korup (Ravsted sogn) 37, 40, 91
- Beyer, Valdemar, bankassistent, dir. 44, 89-92, 94
- Boesen, Erik 91
- Bredsdorff, Morten 73
- Callø, Paul Anker, kreditforeningsdirektør 23, 49, 51, 62f, 65, 68, 85
- Carstensen, Martin, Kravlund 40f
- Caspersen, J. P., amtskontorchef, Åbenrå 73
- Christensen, Chr., Elsmark 30
- Hans Jepsen 17f, 23, 25-27, 29-32, 36f, 39, 41, 49f, 56, 60f, 63f, 71, 85-90
 - Lorenzo, dr. rer. pol. 65
- Christiansen, Jes 73
- Jørgen, Gråsten 73
 - Matthias, Ll. Grøngård 88, 91
- Clausen, Claus, Havnbjerg 37, 90f
- Frits, Bovrup 72
- Dahlgaard, Bertel, indenrigsminister 64
- Damkjær, Chr. M. 21
- Deichgräber, W. 65
- Dinsen, P., Travsted 46
- Dronning Margrethe II 7
- Eskildsen, Claus, seminarielærer, Tønder 73
- Fink, Troels 11, 57f, 72f
- Holger, borgmester 38
- Frederiksen, Niels, folketingsmand, fmd. for jordlovsudvalget 19, 32, 49f, 63, 95
- From, Simon, gdr. 73

- Fuglsang, P., Maugstrup 30, 35, 37, 91
- Gad, P. J., Hessel 28f, 31, 35
Gammelgaard, Varnæs 73
Gram, Jørgen, gdr., politiker 72
– Mads, gdr., politiker 30f, 85
Granstrøm, Holger 18
Grau, Andreas, redaktør 22, 24f
– Peter 41
Gregersen, Carsten, Frøslev 88, 91
– Karsten Thomsen 91
Grundtvig, N. F. S. 10
Gubi, M. K. 73
Gulmann, redaktør, Kbh. 67
- Hammerich, Martin 23, 26-29, 31, 33, 35f, 39f, 44, 51-54, 60f, 68f, 71, 73, 85, 89f
- Hansen, Anton, husmand, Gal-lehus 37, 91
– Hans, Mommarmark 21, 78
– Hans, konsulent 19, 68
– Hans, Jørg., Lysabild 73
– Martin, Blomsgård 92
– Niels, redaktør »Hejmdal« 40, 48
– kontorassistent 44
- Hanssen, H. P. 20, 23, 26f, 29-31, 33, 35-36, 38-42, 49, 55f, 59f, 64, 68f, 71, 84f
– Peter Chr., gdr., Bolderslev 91
– Svend Anker, gdr., Sottrup 73
Hedegaard, Olaf, bankdirek-tør, Kbh. 68
- Heick, Frederik 77
Hejsel, Peter, gdr., Kassø-gaard 25
Hiort Lorenzen, Fr., departe-mentschef, Kbhvn. 67
Hollesen, Chr., Iller 30, 91
Hybsch, Math., grosserer, Rens Hedegård 47
Hørlück, Jens, Skodborg 49
- Iversen, Chr., Sønderballe 49
Iwersen, Ingw., Saksborg 46
- Jacobsen, Jes, sygehusforvalter, Lendemark Mølle 18
Jefsen, Hans Jepsen, hjulmand, Gesing 64
Jensen, Mads, landstingsmand, Åle 39
– Marius, forretningsfører, amtsfuldmægtig, Tinglev 40, 44, 88-90, 92
Jepsen, H. B. 21
Jessen, Jens, redaktør 64
v. Jessen, Franz, journalist 51
Jessen, Hans, købmand, Nr. Hostrup 73
Johannsen, Matthias 91
Johansen, Andreas, Tinglev 92
Jørgensen, A. D. 78
- Kjär, Ernst, Jejsing 46
Kloppenborg-Skrumsager, H. D., 29, 31, 33-35, 85
Koch, Bernhard, domænefor-pagter, Mandbjerg 16
Kristensen, Alfred, overportør, landstingsmand, Bylderup Bov 65, 73
Kruse, amtslandinspektør 73

- Kylling, Th. M., gdr., Frørup 20, 44
- Larsen, Kai Edv., redaktør 21, 73
 – Niels, Edelgård, Stevns 43
 – Thøger 42f
- Lausten-Thomsen, Hans, amtslæge 58
- Lei, H. C., gdr., Snogbæk 54
- Lildholt, Mads, gdr., Løjt Kirkeby 91
- Linnet, Hans, Rosinfelt 16
 – Kristian, landmand, Solvig 14-16
- Lorenzen, Hansigne, Ballum 42
- Louw, A. Ch., direktør, Den sønderjydske Fond 40, 67f
- Ludvigsen, Jørgen, Stenderup 91
- Lund, Hans, højskoleforstander 73
- Lundbye, Chr. L., amtmand 22, 24f
- Lyck, Hans, Varnæs 91
- Madsen-Mygdal, Th., godsejer, statsminister 19, 22, 25, 32
- Marcussen, P., lærer, Tønder 60f
- Mathiesen, Andreas, husmand, Svejrup 37, 91
- Mogensen, bankdirektør, Tønder 89
- Munch, P., udenrigsminister 65
- Møller, Iver 20
- Neergaard, Niels, finansminister 25, 33
- Nielsen, pastor 73
 – sagfører, Kolding 21
 – Chr., Vollerup 91
 – J. P., politiker 55
 – N. J., redaktør 73
 – Peter, Refsø parcel 65, 72
- Nielsen-Man, formand i Jordlovsudvalget 96
- Nissen, Chr., Sødangård 91
 – Johan, Tingbjerggård 37, 91
 – Kr., Ellum 59
 – Nis, Viby 26, 30, 35
- Nørgaard, Frederik, bankdirektør, etatsråd, Kbhvn. 67
- Paulsen, Johan, borgmester, Tønder 69
- Pedersen, oberst 73
 – C. O., folketingsmand, amtsforvalter 17f, 26, 39, 85
- Peperkorn, Johan, pastor, Fjolde 55
- Petersen, Chr., gdr., Palæet, Gråsten 30
 – Cornelius, gdr., Vester Anflod 19, 20, 22
 – Hans, gdr., Gramby 72
 – Johannes 91
 – Jørgen, Halk 19, 30, 32, 61, 91
 – P. K., Hoptrup Hovgaard 22, 24f
 – Nis, Rørkær 37, 64, 91
- Philipsen, Kresten, gdr., Lundtoftbjerg 87f, 91
- Posselt, Karl 29, 35
- Poulsen, Jens Refslund 88, 91
 – Marten Refslund 30, 32, 33, 35, 36, 73, 88
 – Johannes, skuespiller 42f

- Rasmussen, konsulent 82
 – Hans, folketingets formand 69
 Refshauge, P. J., domæneforvalter 19, 22f, 29, 32, 69, 85
- Schack, greve, amtmand 14, 23, 26f, 29f, 33, 39, 85
 Schmidt, Johs., pastor, folketingsmand 21
 – Aage, Fårkrog 37, 47, 58, 61, 63, 85, 87, 91
 – Chr., Dybbøl Østen 72
 – Hans, Kollund 72
 – J. H., Vojensgård 29, 31, 85
 Sievers, W., borgmester, Ekernførde 55
 Skov, Johannes 91
 Skrumsager, Niels, Visby 18, 22, 24f, 86
 Steenholdt, Thies, Ravsted 31
 Steglich Petersen, højesterets-sagfører 68, 74
 Stehr, Rudolf 59, 69
 Sternmann, H. H., Amtsassessor 19-20
- Svendsen, Nicolai, amtsskole-konsulent 88f
 Sørensen, Niels Sofus, overportør, Fårhus 65
- Thaysen, Hans 47
 – Jes, Rinkefø 47
 Thomsen, Bengt, Hejsel 91
 – Kresten Refslund, amtmand 20, 23, 29-31, 85
 – Marie, frue 73
 – Peter, Løgumkloster 44, 92
 – Thomas, Ravsted 16
 Tinglef, Jørgen, gdr., Burkal 29, 32, 35
 Torp, Alfred, lærer, Tønder 71
 Tychsen, Peter 91
 – Tøge, Krammark 37, 61, 91
- Vogelgesang, Georg 16, 21, 23, 26, 29, 46, 50-54, 56f, 59, 63, 68-70, 78f
- Warming, Jørgen, gdr., Stollig 70
 Work, Oksenvad 59

Årene efter genforeningen i 1920 blev vanskelige for det sønderjyske landbrug, landsdelens dengang vigtigste erhverv. Økonomiske kriser skabte problemer og fremkaldte protestbevægelser og øgede modsætningen mellem dansk og tysk. Fra tysk side blev *Kreditanstalt Vogelgesang* oprettet i 1926 for at yde hjælp til nødstedte landmænd. Det danske modstød blev bl.a. foreningen *Landeværnet*, som fra 1927 formidlede lån til gavn for danske landmænd, især i de nationalt truede egne af Nordslesvig.

Gdr. *Hans Andersen* fra Kongsbjerg i Abild sogn ved Tønder (1886-1973) var formand for Landeværnet 1927-63. I denne bog beretter han om Landeværnets og andre danske foreningers arbejde i de spændingsfyldte år før og under 2. Verdenskrig.

Bogen har værdi som kildeskrift. Den belyser holdningen i førende danske kredse. Og den fortæller om det danske arbejde, som blev udført i den nationale strid.

Træk af en epokes stemning er fastholdt i bogen – en epoke, som i dag er historie – afløst af et nyt og bedre klima i grænselandet. Bogen udsendes med forord af professor, dr. phil. Troels Fink i 60-året for Landeværnets oprettelse.

Omslagsbilledet:

Hans Andersen. Efter maleri af S. V. Pedersen på »Folkehjem».